

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Jan Steiner

Pouštní svatyně Izraele
Podoba a funkce Boží schrány podle Pentateuchu

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mlada Mikulicová PhD.

2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3.4.2012

Bibliografická citace

Pouštní svatyně Izraele: Podoba a funkce Boží schrány podle Pentateuchu: bakalářská práce / Jan Steiner; vedoucí práce: Mlada Mikulicová PhD. – Praha, 2012. – 53 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá první svatyní Izraele. Nejprve popisuje náboženství národů, ze kterých tento národ vznikl. Jsou to Babylónie a Asýrie, Syropalestina a Egypt. Historie Izraele začíná praotcem Abrahámem, pokračuje jeho potomky, ze kterých vznikl Izrael, vyvolený národ Hospodina. Hospodin vyvedl svůj lid z Egypta na poušť, kde s ním uzavřel smlouvu. Hlavní část práce se zabývá první svatyní Izraele. Svatyně byla přenosná. Její podoba popisovaná v Ex 25–31,35–40 je však popisem rozvinutého kultu. Pro zjištění počátků kultu Hospodina, který byl prováděn kočovnými Izraelity na poušti, je nutno se obrátit na staré texty knihy Exodus a Numeri, které popisují první stan a schránu. Pro podrobnější informace bylo nutno srovnat stan setkávání se Šalomounovým chrámem a s podobnými předměty okolních národů.

Klíčová slova

svatyně, stan setkávání, archa úmluvy, pouštní svatyně, Izrael na poušti

Abstract

The bachelor thesis deals with the first sanctuary of Israel. First, it describes the religion of the nations, from which Israel came. They are Babylonians and Assyrians, Egyptians and the people of Syropalestine. The history of Israel begins with the forefather Abraham, it continues in his descendants from whom Israel was established, the Lord's chosen people. The Lord led his people from Egypt into the desert, where he signed a contract with them. The main part deals with the first sanctuary of Israel. The sanctuary was portable. Its appearance is described in Ex 25-31,35-40, but it is a description of a developed cult. To find the beginnings of the cult of the Lord, which was carried by nomadic Israelites in the desert, it is necessary to turn to the old texts in the books of Exodus and Numbers, which describe the first tent and the ark. For more information it was necessary to compare

the tabernacle of the temple of Solomon and similar objects used in the surrounding nations.

Keywords

sanctuary, tent of meeting, ark of covenant, desert tabernacle, Israel in the desert

Počet znaků (včetně mezer): 95 194

Upřímně děkuji především Bohu za jeho pomoc, dále Mladě Mikulicové PhD. za její ochotnou a trpělivou pomoc při psaní bakalářské práce a všem, kteří se mnou měli po dobu psaní práce trpělivost.

Obsah

Úvod.....	7
1. Kořeny náboženství Izraele.....	9
1.1 Babylónie a Asýrie.....	9
1.1.1 Bohové.....	9
1.1.2 Kult.....	10
1.2 Syropalestina.....	11
1.2.1 Bohové.....	11
1.2.2 Kult.....	12
1.3 Egypt.....	13
1.3.1 Bohové.....	13
1.3.2 Kult.....	14
1.4 Shrnutí.....	15
2. Kontext knih Pentateuchu.....	16
2.1 Datování počátků Izraele.....	16
2.2 Knihy Exodus, Leviticus a Numeri.....	19
2.2.1 Exodus.....	20
2.2.2 Leviticus.....	21
2.2.3 Numeri.....	21
2.3 Od Abraháma k Mojžíšovi.....	22
2.4 Na poušti.....	24
3. Svatyně Izraele.....	25
3.1 Popis přenosné svatyně Izraele.....	25
3.2 První svatyně Izraele.....	29
3.3 Význam stanu pro pouštní generaci.....	31
3.3.1 Stan jako místo rozmluvy Hospodina s Mojžíšem.....	31
3.3.2 Poloha stanu setkávání vzhledem k táboru Izraelitů.....	31
3.3.3 Původ stanu u Midjanců.....	31
3.3.4 Materiál stanu.....	32
3.4 Význam schrány pro pouštní generaci.....	32
3.4.1 Původ schrány.....	32
3.4.2 Role schrány a obsah schrány.....	33
3.5 Význam stánku pro pozdější generace Izraelitů.....	34
3.5.1 Význam stánku v boji.....	34
3.5.2 Význam stánku jako místo obětí pro Hospodina.....	35
3.5.3 Očišťování.....	36
3.6 Shrnutí.....	36
4. Srovnání pouštní svatyně s jinými chrámy.....	38
4.1 Srovnání stánku s Šalomounovým chrámem.....	38
4.1.1 Šalomounův chrám.....	38
4.1.2 Srovnání obou izraelských svatostánků.....	40
4.2 Srovnání s kultovními objekty okolních národů.....	41
4.2.1 Arabské (především předislámské) stany a schrány.....	41
4.2.2 Egyptská mytologie a původ schrány.....	42
4.2.3 Shrnutí.....	43
Závěr.....	44
Seznam literatury.....	45
Obrazové přílohy.....	49

Úvod

Otcové Druhého vatikánského koncilu nás vybízejí k návratu ke zdrojům křesťanského života.¹ Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* se snaží o obnovu liturgie.² S ohledem na tyto podněty zkoumá tato bakalářská práce počátky posvátného prostoru Židů, vyvoleného národa, ze kterého vzešlo křesťanství. Tak se zrodilo téma o pouštní svatyni Izraele.

Nejprve jsme se zaměřili na hledání pramenů vážících se k pouštní svatyni. Zjistili jsme, že v českém jazyce je literatury k tomuto tématu velmi málo. Proto jsme se obrátili na literaturu, psanou německy a anglicky, dostupnou v knihovnách v Praze. Prvním zajímavým titulem zabývajícím se tímto tématem, na který jsme narazili, byla monografie Rainera Schmitta: *Zelt und Lade als Thema alttestamentlicher Wissenschaft*. Dalšími knihami jsou od Jeffrey Jey Niehause: *God at Sinai, Covenant and Theophany in the Bible and Ancient Near East*, od Julia Morgensterna: *The Ark, the Ephod and the „Tent of Meeting“* a od Martina Dibelia: *Die Lade Jahves*. Pro zmapování náboženství okolních národů byly oporou knihy Miloše Biče, Jana Hellera, kniha Jiřího Janáka: *Staroegyptské náboženství I. Bohové na zemi a v nebesích*, kniha Johna Baines: *Náboženství ve starověkém Egyptě*, kniha Ondřeje Stehlíka: *Ugaritské náboženské texty, Kanaanské mýty, legendy, žalmy, liturgie, věštby a zařikávání pozdní doby bronzové* a encyklopedie Miroslava Vernera: *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*. Historii Izraele jsme čerpali z knih Izraele Finkelsteina: *Objevování Bible: svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*, Dillarda Raymona: *Úvod do Starého zákona*, Rolanda de Vaux: *Ancient Israel, Its Life and Institutions* a Nového biblického slovníku. V další fázi jsme se zaměřili na studium nalezené literatury.

Cílem této práce je prozkoumat dobu vzniku první izraelské svatyně a náboženské prostředí, ve kterém se zrodila, zasadit ji do souvislostí s dějinami Izraele, popsat, jak vypadala a k čemu sloužila, srovnat ji s dalšími izraelskými svatyněmi a svatyněmi okolních národů a vyvodit závěr.

První část práce se zabývá kořeny, ze kterých vzniklo náboženství Izraele, tedy náboženstvími okolních národů: Babylónie a Asýrie, Syropalestiny a Egypta. Druhá část práce se zabývá počátky izraelského národa od prvního praotce

¹ Srov. *Perfecte caritatis* 2. In *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*, 2002, s. 368; nebo *Apostolicam actuositatem* 4. In *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*, s. 388.

² Srov. *Sacrosanctum Concilium* 3. In *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*, s. 134.

Abraháma až po příchod Izraelitů k hoře Sinaj. Třetí část je věnována pouštní svatyni samotné, jejímu popisu, významu pro generaci Izraelitů žijících na poušti a pro pozdější generace Izraelitů dobývajících zaslíbenou zemi Kanaán. Poslední část práce se věnuje srovnání svatyně s Jeruzalémským chrámem a s přenosnými svatyněmi okolních národů. Následuje závěrečné shrnutí všech témat a částečné řešení problému. V příloze pak jsou uvedena zajímavá znázornění pouštní svatyně.

1. Kořeny náboženství Izraele

Nejstarší kultury vznikaly v okolí velkých řek. Ne jinak tomu bylo v oblasti Mezopotámie a Egypta. Řeky přinášely do suché a horké krajiny každoročně záplavy, které umožňovaly vznik a rozvoj zemědělství. Lidé v těchto kulturách byli vzdělaní, ovládali výrobu měděných a bronzových nástrojů, později i nástrojů železných, znali hrnčířský kruh a zdobenou keramiku, dokázali stavět vysoké stavby, obchodovali s okolními zeměmi a znali písmo. Jejich historie je spletitá, avšak velmi zajímavá. Budeme si ale všimnout především jejich náboženství, abychom lépe pochopili náboženství Izraelitů, které se zrodilo v této době a z těchto kultur. Nejprve se zaměříme na oblast Babylónie a Asýrie, potom na Syropalestinu a nakonec na Egypt.

1.1 Babylónie a Asýrie

1.1.1 Bohové

Každý městský stát této oblasti byl soustředěn kolem chrámu nějakého boha. Většina bohů, s výjimkou vegetativních božstev a božstev podsvětí, byly nebeské bytosti. Bohové byli většinou zobrazováni jako lidé. Někteří měli zvířecí tělo, ale hlava byla lidská. Bohové byli nesmrtelní. Již staří Sumerové se snažili své bohy třídit a systematizovat. Tato třídění se během času měnila, přesto lze bohy rozdělit do dvou základních skupin. Totiž na Igigi – bohy nebes a Annunaki – bohy země a podsvětí. Mezi bohy světa patřili bůh nebes An, bůh země Enlil a bůh vod Enki. Bohem podsvětí byl Nergal. Mezi astrální bohy patřili bůh měsíce Nanna, střediskem jeho kultu byl Ur, dále bůh slunce Šamaš a bohyně nebe Inanna. Mezi přírodní bohy patřil bůh počasí Iškur, bůh bouře Ninurta, bůh ohně Nusku, jehož družka, bohyně Sadarnunna, sídlila v Uru. Významným bohem byl Marduk. Původně patřil k slunečním božstvům, později vládl nade všemi lidmi. Rozmach tohoto boha souvisí s rozvojem Babylónu, jehož městským bohem původně byl. V Asyrské říši byl státním bohem Aššur. Každá oblast života člověka stála pod ochranou některého božstva nebo byla jiným božstvem ohrožena. Lidé si s uctíváním bohů nedělali mnoho starostí. Vítězové bitev uctívali bohy poražených a obráceně. Důležité bylo neztratit přízeň svého boha.

1.1.2 Kult

Základním kultickým objektem byl chrám, vlastní palác boha, který byl střediskem bohoslužebného života. Chrámy byly dvojího typu: nízké chrámy skládající se z nádvoří, různých místností a komnat pro božstva, a vysoké chrámy, tzv. zikkuraty. Zikkurat byla věžovitá stavba čtvercového půdorysu, stupňovitě uspořádaná, skládala se z několika poschodí. Vnitřek věže byl z nepálených cihel, vnější povrch byl z pálených cihel potažených glazurou. Na nejvyšší plošině stál chrám. Celá stavba dosahovala výšky několika desítek metrů, a tak připomínala horu. Hory byly považovány za přibytky bohů. Zikkurat se vyvinul ze svatyní umístěných na vyvýšené plošině. Věřilo se, že spojují zemi s nebem, svět lidí a bohů. Zikkurat rovněž sloužil jako pozorovatelna při astronomických bádáních, která byla velmi rozvinuta. Účelem chrámu bylo sejít se s bohem, když přišel do svého chrámu z nebe. Přítomnost a aktivita boha byly omezeny jen na chrám. Působnost za hranice chrámu zajišťoval král jako nejvyšší velekněz. Každý bůh měl svoji sochu. Sochy bohů byly dřevěné, pobité plechem ze zlata, skvostně oděny, v chrámech stály nebo seděly. Moc příslušného boha spočívala v jeho sochách. Věřilo se, že lidé byli stvořeni, aby sloužili bohům. Lidský život tedy byl bohoslužbou. Většina lidí sloužila bohům nepřímou. Výjimku tvořily zvláštní skupiny lidí, kněží, kteří pečovali o blaho boha tím, že pečovali o jeho sochu.

Chrám měl svatyni, do které se vstupovalo branou opatřenou sochami strážců v lidské a zvířecí podobě. Svatyně byly vybaveny nábytkem: trůny, stoly a kadidelnicemi. Oltář sloužil jako stůl pro pokrmy bohů. Výzdoba svatyní byla bohatá. Ke chrámu patřily pole, zahrady, pastviny a stáda dobytka. Jejich vlastníkem byl bůh. Nejvyšším dozorcem chrámu byl velekněz a král v jedné osobě. Ten zastupoval městského boha a jeho zájmy. Pokud vedl válku, pak proto, aby rozšířil vliv svého boha. Král nebyl obvykle považován za přímé vtělení boha, byl božím místodržitelem, božím synem. Jeho úkolem bylo rozšiřovat a upevňovat vládu boha. Tam, kde vládl bůh prostřednictvím krále, panoval řád a dobro, mimo oblast vlivu boha byl chaos a zlé síly. Prostý kněz musel být příslušníkem kněžského rodu, musel být bez tělesné vady, aby se bohu líbil, a musel mít kněžské vzdělání. Kněžstvo se dělilo do několika skupin. Kromě velekněze tu byl strážce, muž královského rodu, který vedl slavnostní obřady. Začínal modlitby před úsvitem, žehnal chrám, řídil jeho očišťování. Dále tu byli vcházeči nebo zaklínači a

mnoho jiných chrámových pomocníků. V mezopotamských chrámech sloužily i kněžky. Nejvyšší kněžka, velekněžka, byla vybírána z královských dcer. Vládla svatyni a kultu, spolu s králem zastupovala lid před bohem a boha před lidem. Při chrámu rovněž sloužily kněžky určené k sakrální prostituci. Poslední skupinou lidí sloužících při chrámu byli lidé darovaní chrámu či bohu. Takoví lidé zůstávali právními osobami, nešlo o přímé otroky.

Součástí kultu byly oběti zvířat. Mezi obětní zvířata patřili berani, ovce, kozy a drůbež. Lidé rovněž pořádali pro své bohy hostinu. Významnou složkou náboženství v Mezopotámii byla magie. Lidé se snažili ovládat božské síly, přemoci bohy lidskými prostředky. Svět byl oživen dobrými a zlými duchy. Jelikož převládaly zlé bytosti, bylo třeba zařikávačů, aby se zahnal zlé síly. Do kultu patřilo rovněž věštění vycházející z předpokladu, že budoucnost je předem určena a lze do ní nahlédnout. Bez věštění se nezačínala žádná velká činnost.

1.2 Syropalestina

1.2.1 Bohové

Bohové Kanaánu byli proměnlivější než bohové Mezopotámie a Egypta. Bohové byli antropomorfní, velmi často se zaměňovaly jejich atributy, funkce, příbuzenské vztahy nebo pohlaví. Dva bohové mohli postupem času splynout v jednoho, nebo se jeden bůh mohl rozdělit na dva. Příbytkem bohů byly stany.³ Dalším rysem náboženství byla snaha o apelativizaci jmen bohů.⁴ V kanaánském panteonu byli v popředí bohové vegetace a plodnosti. Krajina nebyla bohatá na vodu. Protože se lidé neustále báli, jestli bude co jíst, měli snahu naklonit si bohy na svoji stranu. Nepřehledný panteon bohů se pokusil setřídit Filón z Byblu.⁵ Kanaánské bohy lze rozdělit na elovská božstva, baalovská božstva, bohyně, kosmické bohy a démony. Elovský typ zahrnoval bohy nadpřírodní. Prvním byl bůh El, hlavní bůh a hlava panteonu. El byl titulován jako král, Stvořitel stvořeného, Otec člověka. Jako Otec let kontroloval čas. El předsedal shromáždění bohů, ostatní bozi mu vzdávali poctu jako králi. Rozhodoval ve sporech bohů a mohl některého vydat na smrt.

³ Srov. NIEHAUS. Jeffrey Jey. *God at Sinai, Covenant and Theophany in the Bible and Ancient Near East*, 1995, s. 201.

⁴ Apelativizace je proces vývoje jazyka, ve kterém se původní vlastní jméno stává obecným.

⁵ Jeho spis se nezachoval, ale část se dochovala prostřednictvím spisů Eusebia. Srov. HELLER, Jan. *Starověká náboženství*, 1978, s. 267.

Vyznačoval se klidem, všechno trpělivě snášel a všechno řídil. Udržoval si odstup od stvoření i od lidí. Nebylo příliš vhodné vyvolávat jeho zásah, proto se jeho kult příliš nerozšířil. Zároveň se slovem el vyjadřoval běžný druhový název pro boha.⁶

Baalovský typ tvořili přírodní bozi, dárci deště a života. Hlavní místo zaujímal Baal, bůh bouře. Slovo baal původně znamenalo „vlastník“ posvátného místa. Baal byl nazýván silný, mocný, ten na výsosti, bůh bouře. Jeho plodivá síla přinášela hojnost a blaho. Jeho družkou byla Anat, bohyně lásky a boje. Jeho vláda trvala jen do konce období dešťů. V období sucha se vlády ujímal Mót, vládce podsvětí, letního žáru a žní. Mezi další bohy baalovského typu patřil Jamm, bůh moře a řek. Baal, Anat, Jamm a Mót byli v neustálém zápase.⁷

Nejvýznamnější bohyní byla Atirat, nebo také Ašera, manželka boha Ela. Byla bohyní mateřství. Její tituly byly matka bohů, stvořitelka bohů a paní moře. Mezi bohyně patřily Anat, Ašart nebo Baalat. Objektem uctívání byly i astrální božstva slunce, měsíc a hvězdy.

1.2.2 Kult

Místa kultu v Syropalestině byly dvojího typu: božiště v otevřené krajině, tzv. výšina (podle kralického překladu výsost), a chrám. Výšina je překlad hebrejského slova **הַצֶּדֶף** označující vyvýšeninu v krajině a později pak oltář sám.⁸ Šlo o upravené kameny tvaru stolu, ke kterým vedly schody. Povrch oltářů byl pokrytý prohlubněmi. Původně nemělo takové místo stálého kněze. Ti, kdo šli kolem, obětovali na oltáři sami. Obětníkem byla hlava rodu. Vlastnit chrám bylo pro boha velmi důležité, byl to projev jeho působení a moci. Architektonicky se vyskytovaly dva typy: chrám s vchodem uprostřed delší strany a chrám s vchodem na kratší straně. Podélný prostor chrámu pak byl rozdělen na tři části: předsíň, vlastní svatyni a svatyni svatých. Existovaly však i chrámy čtvercového půdorysu s nádvořím uprostřed.⁹ Chrámy měly vstupní nádvoří, na kterém se odehrávaly zápalné oběti. Chrámy byly místem osobní zbožnosti a modliteb, střediskem vzdělanosti a archivem. Byla tu škola, písárna, správní a hospodářské budovy.

⁶ Viz poznámka k apelativizaci.

⁷ Srov. STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty: kanaanské mýty, legendy, žalmy, liturgie, věštby a zařtkávání pozdní doby bronzové*, 2003, s. 62.

⁸ Srov. např. Nu 21,28; 1 S 9,12; 1 S 10,13; 2 Kr 3,2.

⁹ Např. svatyně u Šekemu. Srov. BIČ, Miloš. *Palestina od pravěku ke křesťanství II.: kult a náboženství*, 1949, s. 25.

Kněžstvo jako stav musíme hledat při chrámech ve městech. Král byl zároveň veleknězem. Kněží byli prostředníky mezi bohy a lidmi, zastávali rovněž posty královských úředníků. Kněz vynášel boží soudy, byl soudcem a učitelem, rozhodoval o záležitostech kultu. Musel zachovávat kultickou čistotu, proto byl obklopen dalšími služebníky. Nosil zvláštní oděv a měl vyholenou hlavu. V době, kdy sloužil ve svatyni, se musel varovat styku se ženami. Vedle kněží byli v chrámech i zasvěcení. Byli to chrámoví věštcí, jejich povinností bylo dodávat orákula. Žádný plán se nezačínal bez věštby. Při chrámech sloužili otroci vykonávající manuální práci.

Za oběť se považoval každý dar přinesený do chrámu. Především šlo o zvířecí oběti dvojího typu: oběť (dbh) byla zároveň obětním hodem, ze které jedl obětník i celé společenství, a zápalná oběť, tedy oběť odevzdaná bohu v ohni. Kanaánci obětovali býky a krávy, berany, ovce, kozy, ale i vepře a králíky. Svátky souvisely s astronomickými mezníky, např. slunovratem, a s rozdělením roku na období sucha a období deště.

1.3 Egypt

1.3.1 Bohové

Egyptané vnímali bohy jako nositele nadpřirozené síly a tajemného bytí. Bůh byl bytost, z níž přímo vycházela stvořitelská moc. Bohové Egypta měli krásu a dobrotu. Rysy bohů byly astrální, antropomorfní a zoomorfní. Charakteristiky bohů se často přizpůsobovaly podle rolí, které bohové hráli. Vymezení jednotlivých rolí nebylo přesně určeno, ale mohlo se rozšiřovat nebo zužovat s ohledem na konkrétní představy lidí. Egyptské náboženství bylo zaměřeno na sluneční a měsíční kult. Město Ón (egyptsky Iunu, řecky Héliopolis) bylo hlavním střediskem slunečního kultu, především boha Atuma. Toto město stálo nábožensky v popředí, protože sluneční kult měl velký význam. Ónská teologie přiřadila Atumovi další čtyři božské dvojice bohů. Tak vznikla tzv. ónské Devatero. Někteří bohové tohoto Devatera postupem času splynuli se slunečními bohy jiných jmen a míst. Mezi sluneční bohy patřili Hor, bůh zobrazovaný v podobě sokola, a Re. Usir byl bohem, který podstoupil smrt, sestoupil do podsvětí, přemohl smrt, a tak vládl všem blaženým. Byl to bůh věčného života. Egyptský faraón, který byl považován za

pozemské vtělení boha Hora, přijímal po smrti roli Usira. Manželkou Usira byla bohyně Eset (Isis), Matka Hora, tedy faraóna. V čele panteonu dolnoegyptského města Memfis (Mennefer) stál bůh Ptah, který převzal funkci stvořitele. Netvořil však ani plozením ani bojem, ale slovem, pomocí myšlenky a výroku.¹⁰ Ptah byl ochránce umění a řemesel. Jeho manželkou byla Sachmet, ochranná bohyně panovníka, později se u ní zdůrazňovaly její ničivé síly, byla nositelkou nemocí. V městě Veset (Théby, dnes Luxor), hlavního města Nové říše, byl provozován kult boha Amona. Amon byl původně bohem vzduchu a plodnosti. Byl dárcem života lidí i bohů. Jeho chrám se stal největší pokladnicí, jeho kněží chtěli ovládat i faraóny.

1.3.2 Kult

Egyptská bohoslužba se odehrávala v chrámech. Okolo chrámu stála mohutná zeď, která chrám uzavírala světu a činila z něj pevnost. Vstupní brána s kovovými dveřmi měla po obou stranách dvě ploché věže – pylóny, které byly zdobeny reliéfy. Za branou bylo obdélníkové nádvoří se sloupořadím. Naproti vchodu bylo místo pro oltář, za kterým byla sloupová síň osvětlená jen otvory pod střešou. Za ní byla svatyně, která byla osvětlována pouze umělým světlem. Ve svatyni byla buď kamenná s kovovými dveřmi, nebo dřevěná pozlacená svatyně, ve které byla uložena socha boha vysoká asi jeden metr. Do svatyně měl přístup jen faraón, velekněz a ti, kdo byli pověřeni službou bohu. Bohu sloužil faraón, který byl sám bohem, a proto byl jediným prostředníkem mezi lidmi a bohy. Veškeré jednání vycházelo od něho, všichni ostatní mu byli poslušní. V něm se soustřeďovaly síly života. Faraón nemohl být na všech místech najednou, proto pověřoval bohoslužbou zástupně velekněze. Bohoslužba probíhala ráno a večer. Pro její účely byly po stranách svatyně zbudovány místnosti sloužící pro uskladnění bohoslužebných náčiní, kněžských oděvů a kultovních potřeb. Při bohatých a důležitých chrámech byly zbudovány správní a hospodářské budovy. U chrámu byly školy a archivy, chrám vlastnil pozemky, dobytek a dílny, mnoho nekněžských zaměstnanců, otroků a dělníků. Příjmy chrámu pocházely z výnosů chrámových pozemků a z přidělených důchodů. Faraónové přidělovali chrámům půdu a kněze osvobozovali

¹⁰ Toto je zatím jediná dosud známá staroorientální obdoba zprávy o stvoření světa v knize Genesis. Ptah je ovšem pojímán jako zařkávač, čaroděj a mág. Srov. HELLER, Jan. *Starověká náboženství*, 1978, s. 37.

od pracovních povinností ve prospěch státu.¹¹ Pokud se někdo chtěl stát knězem, musel být z kněžského rodu, musel být tělesně i duševně bez vady a musel být vzdělaný. Kandidát byl očišťován koupelemi a předveden před božstvo. Kněží se dělili na několik tříd: „služebníky boha“ a čisté. V čele celého kněžského sboru byl velekněz, nebo první kněz. Funkcí pořádání slavností a předčítání ze svatých knih byli pověřeni cheribové. Prostí kněží zvaní „čistí“ konali oběti menšího významu. Oděvem kněží byla bílá krátká suknice. Jako v chrámech zasvěcených bohům sloužili kněží, ve chrámech zasvěcených bohyním sloužily kněžky.

1.4 Shrnutí

Náboženství Babylónie a Asýrie, Syropalestiny a Egypta mají několik společných prvků. Jednak je tu úzká spojitost lidí s přírodě. Každé město bylo sou-středěno kolem chrámu boha. Bohové byli nadpřirozené nesmrtelné bytosti, měli nadpřirozené schopnosti, měli však lidské vlastnosti a chyby. Zobrazení byli s lidskou nebo pololidskou a polozvířecí podobou. Každý bůh měl na starost jinou životní oblast. Byli tu stvořitelé světa a člověka, bohové slunce, měsíce, posvětí, ohně, úrody plodnosti, vegetace atd. Bohové často měnili své funkce, atributy a příbuzenské vztahy. Uctívání bohů probíhalo v chrámech, nebo na posvátných místech. Chrámy byly samostatnými jednotkami s kněžími provádějícími kult a s velkým množstvím neknižským pracovníků pracujících na polích a ve správě chrámu, řemeslníků i otroků. Důležitá byla představa společného stolování s bohy. Lidé uctívali více bohů najednou.

Nyní se podíváme na počátky historie vzniku Izraele jak z hlediska nebiblických, tak z hlediska biblických pramenů.

¹¹ Srov. VERNER, Miroslav, et al. Kněz. In *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*, 1997, s. 256.

2. Kontext knih Pentateuchu

2.1 Datování počátků Izraele

Historické datování počátků Izraele není rozhodně jednoduché. Pokouší se o to mnoho vědců. Historické názory na tuto dobu se za posledních několik set let velmi vyvíjely a velmi se liší. Někteří badatelé naprosto popírali dějiny Izraele s odůvodněním, že jsou zcela vymyšlené, jiní naopak nacházeli potvrzení ve vykopávkách nebo v paralelách k dochovaným starověkým textům nalezeným v oblasti Malé Asie. Zpráva o tažení faraóna Thutmose III. z roku 1480 př. n. l. o porážce syropalestinské koalice obsahuje mnoho údajů o situaci v Palestině, avšak Izrael v ní zmíněn není.¹² Podle nápisu na Merenptahově stéle víme, že na konci 13. století př. n. l. žil v Kanaánu národ jménem Izrael.¹³ Otázka tedy je, kde se tento národ vzal. Odpověď bychom mohli hledat ve Starém zákoně. Knihy Starého zákona byly sepsány nikoliv s historickým nebo literárním, ale s teologickým záměrem. Tato skutečnost je velmi pozitivní, protože se ve Starém zákoně odehrává nesmírné tajemství Boha a člověka. Pro historické bádání, jak ho pojímá dnešní doba, však příliš nepostačuje. Je nutno se obrátit na archeologii, na vykopávky a na texty, které byly nalezeny. Ovšem i archeologie není zcela bezproblémová. Potíže mohou nastat jednak při samotném sběru dat – není totiž jedno, jaká metoda sběru dat se zvolí – a jednak v jejich interpretaci. V průběhu let proto dochází k nemalým „změnám v historii“. Krátce nastíníme danou problematiku.

Dějiny izraelského národa začínají ve střední době bronzové dobou praotců, kterou lze přibližně datovat mezi roky 1850 až 1570 př. n. l.¹⁴ Existuje datace doby praotců do období 2000 až 1650 př. n. l. vycházející z údaje, že Izraelité žili v Egyptě 430 let od vstupu Jakuba do Egypta (Ex 12,41), a z doby vyjití Izraelitů

¹² Srov. HELLER, Jan. *Starověká náboženství*, s. 237.

¹³ Datace Merenptahovy stély je předmětem debat. Např. Israel Finkelstein uvádí rok 1207 př. n. l., K. A. Kitchen uvádí rok 1220 př. n. l. Merenptahova stéla hovoří o porážce různých národů a měst včetně Izraele. Drioton v *La Bible et l'Orient* uvádí, že se Palestinci pouze zalekli, když slyšeli o Merenptahově vítězství a zmizeli do pustiny, kde, podle představ Egyptanů, zahynuli. Srov. FINKELSTEIN, Israel – SILBERMAN, Neil Asher. *Objevování Bible: svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*, 2007, s. 98; Srov. KITCHEN, K. A. – MITCHELL, T. C. *Chronologie Starého zákona*. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*, 1996, s. 328–340.

¹⁴ Srov. THOMPSON, J. A. *Doba praotců*. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*, s. 169–173.

z Egypta kolem roku 1220 př. n. l.¹⁵ Doba Josefa by se kryla s vládou Hyksósů v Egyptě. Řada autorů, jako např. T. L. Thompson, nebo J. van Seters, zařazuje dobu praotců do doby železné. Domnívají se totiž, že jsou zcela literárním výtvozem, protože se zde např. objevují anachronismy, jakými jsou např. velbloudi.¹⁶ Mnoho historických otázek zůstává nevyřešeno, je nutno vyčkat na nové důkazy. Dnes se však uznává autentičnost vyprávění o praotcích, protože archeologie osvětlila dobové pozadí těchto příběhů, které jsou na základě známého osídlení datovatelné. Písemné památky¹⁷ ze druhého tisíciletí př. n. l. jsou materiálem, který potvrzuje dobové pozadí příběhů praotce Jakuba.¹⁸ Z toho se dá usuzovat, že tyto příběhy nebyly vytvořeny za babylónského zajetí, ale že jsou mnohem starší.

Po skončení doby praotců přichází doba pobytu a zajetí v Egyptě. O jejich pobytu nemáme žádné přímé egyptské doklady. Semité žili v Egyptě ve Vádi Tumílát¹⁹ nalézající se v severovýchodní části Egypta. Podle knihy Exodus pracovali na stavbách egyptských měst. Jsou zmiňována dvě města: Pitom a Raamses. E. Naville²⁰ ztotožnil město Pitom s Tell el-Maschútou, nebo Tell-er-Ribátou. Město Raamses bylo sídlo faraóna Ramesse II., který vládl v roce 1290–1224 př. n. l. P. Montet ztotožnil toto místo s Tanisem,²¹ městem, které pravděpodobně založili Hyksósové v 16. století př. n. l. Tato interpretace se však dnes zdá nepravděpodobná.²² Ve vzdálenosti 30 kilometrů na jih od Tanisu je Kantara, místo, které lépe odpovídá městu Raamses,²³ které bylo vystavěno faraóny Seti I. a Ramessem II. Někteří namítali, že Izraelité nikdy v Egyptě nebyli a argumentovali právě tím, že město Raamses se stavělo až po odchodu Izraelitů z Egypta. Jelikož však je ztotožnění místa chybné, je chybná i tato argumentace.

¹⁵ Srov. KITCHEN, K. A. – MITCHELL, T. C.: Chronologie Starého zákona. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 328–340.

¹⁶ Srov. THOMPSON, R. J. Doba praotců. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 169–173.

¹⁷ Archeologie prokázala osídlení měst Ur, Šekem, Šálem a dalších měst ve 2. tis. př. n. l. Nalezené písemnosti z Ebly dokazují existenci Sodomy a Gomory. Srov. THOMPSON, R. J. Doba praotců. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 169–173.

¹⁸ Srov. MORRIS, L. L. Jákob. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 376–379.

¹⁹ Srov. BRUCE, F. F. Izrael. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 360–372.

²⁰ Srov. WIT C. de: Pitom. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 780.

²¹ Srov. HOUTMAN, Cornelis. *Exodus*, 1993, s. 126.

²² Srov. KITCHEN, K. A. – WIT C. de: Raamses. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 859.

²³ Srov. tamtéž, s. 859.

Pro datování doby vyjití Izraelitů z Egypta podle Bible je důležitý údaj v První knize královské: 480 let po vyjití z Egypta začal Šalomoun stavbu chrámu (1 Kr 6,1). Protože stavba Šalomounova chrámu začala v roce 967 př. n. l.,²⁴ dostáváme se k roku 1447 př. n. l. Podle tohoto údaje by Izraelité z Egypta odešli v 15. století. Tato doba Exodu však byla zpochybněna. Mnozí datují Exodus do 13. století, přesněji za vlády faraóna Ramesse II., mezi roky 1280–1240 př. n. l. Zastánci exodu ve 13. století vycházejí z údaje, kdy se budovalo město Raamses, což bylo za vlády Ramesse II. Řada měst v Palestině vykazuje stopy zničení ve 13. století. Tuto skutečnost připsali Albright, Wright a Yadin vpádu Jozua do země.²⁵ J. J. Bimson se ovšem snaží ukázat, že existuje lepší sladění vykopávek v Palestině datováním Exodu do 15. století.²⁶ Nelson Glueck tvrdil, že mezi roky 1900 a 1300 př. n. l. neexistovalo v oblasti za Jordánem žádné osídlení, proto Izraelci nemohli narazit na Moábce a Edómce popisované v knize Numeri. Jeho výzkum byl však velmi nepřesný, při sběru dat se dopustil chyb. Bylo zjištěno, že existuje shoda mezi popelovými vrstvami měst v 15. století a biblickými příběhy o jejich zničení s jedinou výjimkou, a tou je město Aj, u kterého se patrně jedná o chybnou interpretaci místa. Je možné sladit archeologické svědectví se čtením biblických textů, které popisují dobývání země v 15. století. V žádném případě však nesmíme brát tato stanoviska jako neměnná, ale musíme stále nechávat otevřené pole působnosti pro další vědce.

Když Izraelité pod vedením Mojžíše opustili Egypt, přešli přes Rudé moře a postupovali pouští směrem k hoře Sinaj (Ex 19,1–2). Slovo poušť označuje nejen holou poušť s pískem a kamením, ale i stepní oblasti a pastviny. Hebrejské slovo **רָבִיבָה** může označovat travnaté pastviny, kde se pásly ovce, i pusté kamenité nebo písčité pouště. Existuje několik variant, kudy mohli Izraelité k Sinaji putovat. Zde zmíním jen jednu z nich.²⁷ Izraelité vyšli v březnu z Kantary směrem na jihovýchod kolem Sukótu, a pak zpět na sever do oblasti Hořkých jezer kolem Baal-sefónu. Východní větry mohou ovlivnit vody jezer, takže se vody rozestoupí, jak se stalo

²⁴ Srov. RAYMOND, B. Dillard – TREMPER, Longman III. *Úvod do Starého zákona*, 2011, s. 53.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 54.

²⁶ Srov. tamtéž, s. 54.

²⁷ Srov. KITCHEN, K. A. Putování pouští. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*, s. 854–856; Srov. KITCHEN, K. A. Tábor u moře. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*, s. 1016–1017.

v roce 1945.²⁸ Poté, co prošli mořem, ocitli se na poušti Šúr a vydali se na jih podél západního pobřeží Sinajského poloostrova. Utábořili se v Dofce, ztotožňované s egyptským hornickým střediskem Serabít el-Chádim. Egyptské výpravy navštěvovaly tuto oblast od ledna do března, proto se Izraelité s Egypty nesetkali. Trasa putování vedla přes Máru, ztotožňovanou s Ajn Chavárou, a Élím, ztotožňovaný s Vádí al-Fírán. Poté Izraelité přesunuli svůj tábor do Refídím, ztotožňovaného s Vádí Refájíd. Během putování se Hospodin o lid staral. Dával jim během cesty jídlo v podobě křepelky a many a vodu ze skály. Izraelité po třech měsících připutovali k hoře Sinaj a utábořili se na jejím úpatí. Tradice stará 1500 let a většina badatelů ztotožňuje tuto horu s horou Džebel Músa (2 244 m. n. m.). Na úpatí hory Sinaj strávili asi 1,5 roku. Odtud se pak přesunuli do Kádeš Barneje. Toto místo se ztotožňuje s pramenem v Ajn Kedérát na severovýchodě Sinajského poloostrova na okraji Páranské pouště a pouště Sín. Odtud vyslal Mojžíš zvědy do Kanaánu. Izraelité strávili na poušti celkem 40 let. Údaj 40 let se někdy příliš často přehlíží jako symbolický. Bylo nutné, aby byla jedna generace, která znala Egypt a která neustále reptala proti Hospodinu, nahrazena generací novou, a k tomu bylo potřeba právě oněch čtyřiceti let.

Nyní přejdeme k úvodu ke třem knihám Bible: Exodus, Leviticus a Numeri, protože se zabývají vyprávěním o putování pouští, pouštní bohoslužbou a pouštní svatyní Izraele.

2.2 Knihy Exodus, Leviticus a Numeri²⁹

Knihy Exodus, Leviticus a Numeri patří do Pentateuchu, který Židé označují jako סֵפֶר הַתּוֹרָה – „knihy Zákona“. Pentateuch, pět knih, které dávají Izraeli sebeporozumění, se skutečně už ve starověku dělil na pět svazků. Dělení bylo jednak na základě tématu, jednak z praktického hlediska. Na jeden papýrový svitek

²⁸ Srov. KITCHEN, K. A.: Rudé moře. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 880–881.

²⁹ Prameny, ze kterých jsem čerpal pro tento úvod, jsou: DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník; RAYMOND, B. Dillard – TREMPER, Longman III. *Úvod do Starého zákona*; BOGNER, Václav. *Pentateuch*, 2006; HARTLEY, John E. *Word Biblical Commentary: Leviticus*, 1992.

se totiž vešla jedna kniha. Pentateuch je záznam Božího Zjevení, jednání vůči člověku a odpovědi člověka na toto jednání. Svědčí o spasitelném díle Hospodina. Skrze příběhy, Zákon, proroctví a poezii se zjevuje Boží vůle týkající se úlohy Izraele ve světě. Stěžejní Boží čin je ve vysvobození vyvoleného národa z Egypta. Tak Bůh vstoupil do povědomí Izraelitů a zjevil se jim jako Vykupitel. Oni mohli přehodnotit tradici předků a uvidět v ní počátky Božího jednání. Boží milost se projevuje ve vysvobození z otroctví a vedení národa, ale rovněž v tom, že Bůh jim dal Zákon a uzavřel s nimi smlouvu. Izrael má odpovídat poslušností. Boží milost vyžaduje, aby člověk uznal Hospodina jako absolutního Pána a aby jej poslouchal ve všech oblastech života.

2.2.1 Exodus

Druhá kniha Mojžíšova se nazývá Exodus, podle vyjití vyvoleného národa z Egypta. Židovský název je **וְאֵלֶּה שְׁמוֹתַי** – „a toto jsou jména“, je odvozen podle prvních slov knihy. Na vyprávění o praotcích v knize Genesis navazuje kniha Exodus vyprávěním o Izraelitech v Egyptě. Její spojitost je dána jednak tím, že kniha začíná spojkou „a“,³⁰ čímž naznačuje pokračování vyprávění, a jednak tím, že navazuje na vyprávění z knihy Genesis o rodokmenu Izraele v Egyptě. Ústředním motivem je vysvobození a vyjití Izraelitů z Egypta, příchod k hoře Sinaj, setkání s Hospodinem a předání Zákona. Klíčovou postavou v celé knize je Mojžíš. Skrze něj Bůh zachraňuje Izrael, vyvádí ho, projevuje mocné činy a přivádí lid k hoře Sinaj. Bůh se zjevuje v ohni a kouři, Mojžíš k němu vystupuje na horu a přebírá Desatero a Knihu smlouvy. Hospodin rovněž přikáže vybudovat stánek setkávání. Konečná podoba Exodu vznikla až po exilu, ačkoliv obsahuje mnohem starší tradice. Tyto tradice se vytvářely kolem jednotlivých témat, jako např. útlak, nebo egyptské rány. Některé pasáže mohou pocházet od samotného Mojžíše, protože tu jsou zmínky o jeho pisatelské činnosti.³¹ Historické údaje v knize jsou pro svoji nedostatečnost neověřitelné. Historických vykopávek spojovaných s Exodem je málo, navíc v jejich interpretaci dochází k nemalým změnám.³² Ve prospěch historičnosti hovoří přesnost líčení egyptských zvyklostí té doby. Rovněž by bylo

³⁰ Hebrejščina tímto způsobem navazuje jedno vyprávění na druhé.

³¹ Ex 17,4; 24,4; 34,4.27–29.

³² Srov. BOGNER, Václav. *Pentateuch*, s. 166.

nemožné vysvětlovat historii Izraele bez zkušenosti vyjití z Egypta. Literární kritika dnes uznává, že dílo obsahuje prameny. Každá vědecká práce o knize Exodus je založena na dohadách, podle toho, jestli spočívá na literární kritice nebo spíše na náboženském chápání izraelské historie. Židé jsou názoru, že autorem je Mojžíš. Kniha skutečně tento dojem vyvolává. Filologický důkaz odmítnutí tohoto názoru nebyl uveden.³³

2.2.2 Leviticus

Název třetí knihy Zákona, Leviticus, pochází od řeckého Λευιτικόν, „Lévijská kniha“. Hebrejský název se odvozuje od prvních slov knihy אֲוֵרָה – „zavolať“. V Midraši se označuje jako kněžský zákon nebo kněžská kniha. Leviticus navazuje na popis Stánku setkávání. Obsahuje obětní řády, ustanovení kultu ve Stánku setkávání, řády rituální čistoty, různé předpisy svatosti, požehnání a zlořečení. Dává pokyny pro kněze i ostatní lidi, aby věděli, jak se mají před Bohem chovat. Důraz je kladen na popis obětí, o jejich významu se tolik nedozvídáme. Ústřední myšlenkou je svatost Hospodina. Protože Hospodin je svatý, proto má být každý Izraelita rovněž svatý. Pokud jde o datování a autora knihy, existuje několik odlišných názorů. V samotné knize se nikde neříká, že autorem je sám Mojžíš. M. H. Segal tvrdí, že v Levitiku je primárně soubor Mojžíšových slov přijatých od Boha.³⁴ Předpokládá ústní předávání a později písemnou formu. R. K. Harrison argumentuje pro Mojžíšovo autorství.³⁵ Autorem by mohl být sám Mojžíš, který mohl uspořádat materiál do dnešní podoby. B. A. Levine konstatuje, že Leviticus je z doby pojozuovské, tedy ze 7. století.³⁶

2.2.3 Numeri

Název knihy se odvozuje od názvu ve Vulgátě. V knize je totiž zaznamenáno několik sčítání lidu. Jelikož ale tyto pasáže tvoří malou část knihy, je lepší používat hebrejského názvu knihy אֲוֵרָה – „na poušti“. Zákony a nařízení působí dojmem, že je Hospodin dal lidu během putování pouští. Předpokládá se, že většina zákonů

³³ Srov. MARTIN, W. J. – MILLARD, A. R. Exodus, In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 239–241.

³⁴ Srov. HARTLEY, John E. *Word Biblical Commentary: leviticus*, s. 36.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 36.

³⁶ Srov. RAYMOND, B. Dillard – TREMPER, Longman. *Úvod do Starého zákona*, s. 66.

pochází z doby Mojžíše a že jejich zapisování začalo za jeho doby. Kdy ale kniha získala konečnou podobu, není známo. Mnoho vědců přijímá názor, že kult popisovaný v knize Numeri se praktikoval v předexilní době.³⁷ Vyprávění se vztahuje na 38 let pobytu Izraele na poušti. Mojžíš stojí v čele Izraelitů a Bůh dává nařízení skrze něho. Význam knihy spočívá v líčení přechodu od staré generace, která znala Egypt a zhřešila, ke generaci nové, která přichází k zaslíbené zemi. Kniha je v podstatě mojžíšovská, zahrnuje ovšem pramenný materiál a pozdější glosy.

2.3 Od Abraháma k Mojžíšovi

Izrael jako vyvolený národ musíme chápat jako celek. Abrahám byl prvním člověkem, který poslechl Boží výzvy a dostal zaslíbení, která se přenášela na další generace. Vrcholem pak je shromáždění Izraele na poušti, kde se pod Božím vedením formuje v národ.

Prvním praotcem izraelského národa byl Abrahám (Abrám). Narodil se v Uru Chaldejském, byl synem Teracha. Chaldejci byli semitský národ žijící v Mezopotámii od konce 2. tisíciletí př. n. l. Ur Chaldejský se dnes ztotožňuje se starověkým městem Ur, dnešním Tell el–Mukajjarem, který leží na řece Eufratu v jižním Iráku. Později se Abrahám přestěhoval do Cháranu. Není zcela jasné, zda žil Abrahám v Mezopotámii usedle či nikoliv. Patřil mezi bohaté muže tehdejší společnosti, měl početné služebnictvo a značný majetek. Když bylo Abrahamovi 75 let, jeho otec umřel. Abrahám zaslechl hlas Hospodina, který mu řekl, aby odešel ze své země, ze svého příbuzenstva, ze svého otcovského domu do země, kterou mu ukáže. Slíbil mu, že z něj udělá velký národ, že mu požehná, že oslaví jeho jméno a že bude požehnáním pro své potomky. Abrahám uvěřil Hospodinu a vydal se na cestu směrem ke Kanaánu. Tak se z něj stal polokočovník. Na svých cestách pobýval u Šekemu, města ve střední Palestině, navštívil Mamreovu doubravu u Chebronu, dnes ztotožňovanou s Rámat el–Chalílem, městem 4 kilometry severně od Chebronu, a Bétel. Na těchto místech vystavěl Hospodinu oltář. Hospodin odměnil Abrahamovu víru a uzavřel s ním smlouvu. Jeho potomstvu dal Hospodin za dědictví celou zemi od Egypta až po řeku Eufrat. Abrahám obřezal sebe i celý

³⁷ Srov. RIDDERBOS, N. H. Numeri, In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 671–673.

svůj rod na znamení smlouvy s Hospodinem. Jeho žena Sára, která byla neplodná, počala syna Izáka. Abrahám žil 175 let, jeho synové Izák a Izmael ho pohřbili v jeskyni Makpela na poli Chetity Efrona, naproti Mamre. Abrahám byl mužem víry v Boha všemohoucího, věčného, Pána nebe a země a spravedlivého soudce. Byl ochotný poslechnout vždy, když ho Bůh zavolal. Abrahám věděl, že Hospodin je dobrý a milosrdný. Po smrti Abraháma Bůh požehnal jeho synu Izákovi.

Izák se narodil svému otci Abrahámovi, když mu bylo sto let. V životě Izáka se objevila zkouška, neboť Hospodin nařídil jeho otci, aby ho na jedné hoře obětoval jako zápalnou oběť. Izák se podřídil a nechal se svázat na oltář jako zápalná oběť. Hospodinův posel však zasáhl a zakázal Izáka zabít. V křoví se zachytil beran, Abrahám šel a obětoval ho. Protože Abrahám neváhal vzdát se svého jediného syna, Hospodin s ním obnovil smlouvu. Přes Izáka mělo pokračovat pokolení vyvoleného národa. Izák se oženil s Rebekou pocházející z Cháranu, byla dcerou Abrahámovy synovce Betuela. Celých dvacet let nemohla mít děti. Hospodin však vyslyšel prosby Izáka za svoji ženu a narodili se jim dva synové, dvojčata Ezau a Jakub. Po Izákovi se dostalo požehnání Jakubovi.

Jakub musel po obdržení požehnání od svého otce uprchnout před hněvem svého staršího bratra. Když večer přišel k městu Luz, zdál se mu sen o žebříku, který sahal ze země až do nebes a Boží andělé po něm vystupovali a sestupovali. A Hospodin mu požehnal. Jakub vzal kámen, pomazal ho olejem a nazval to místo Bétel. Pak došel do Cháranu ke svému strýci Lábanovi a oženil se tam se dvěma sestrami, Leou a Ráchel. S nimi zplodil dvanáct synů. Po narození syna Josefa se s Lábanem rozloučil a odešel zpět do Palestiny. V noci bojoval s Hospodinem, ten mu požehnal a dal mu nové jméno: Izrael. Další cyklus knihy Genesis nás přivádí svými vyprávěními k Jakubovu synovi Josefovi, kterého jeho bratři prodali do Egypta. Josef byl uvržen do vězení, ze kterého se však dostal a stal se správcem Egypta. V době hladu přišli jeho bratři do Egypta, Josef prodával obilí. Všichni bratři se smířili a společně s Jakubem odešli do Egypta a usadili se v zemi Gošenu na severovýchodě Egypta. Jakub před svou smrtí požehnal všem svým synům. V Egyptě po čase zapomněli na zásluhy Josefa a vyvolený národ byl krutě zotročován a byl nucen k těžké práci na stavbách opevněných měst v severovýchodním Egyptě. Přesto se počet Izraelitů zvyšoval. Hospodin slyšel nárek svého lidu. Vyvolil Mojžíše, kterého poslal, aby ho vyvedl z Egypta.

Mojžíš se narodil v Egyptě. Byl vychován na egyptském dvoře. Když viděl, jak jeden dozorce bije Hebreje, dozorce zabil. Proto musel uprchnout z Egypta, došel k midjánskému pastýři a knězi Jitrovi a oženil se s jeho dcerou Sipporou. Když jednou pásł stáda svého tchána, viděl hořící keř, který nepřestával hořet. Šel se tedy podívat na ten keř a z jeho středu se ozval Hospodin. Představil se jako Bůh Abrahámův, Izákův a Jakubův. Na Mojžíšovu otázku na jeho jméno řekl, že jeho jméno je „jsem, který jsem“. Mojžíš dostal od Hospodina moc konat zázračné divy a dar promlouvat, aby mohl předstoupit před faraóna, a vydal se do Egypta. Když tam přišel, hovořil s faraónem a žádal ho, aby Izraelity propustil. Ten však nechtěl. Skrze Mojžíše pak přišly na Egypt rány,³⁸ které způsobily, že faraón přeci jen svolil a Izrael propustil.

2.4 Na poušti

Izraelité vyšli z Egypta a směřovali pod vedením Mojžíše na východ. Bůh vedl národ oklikou k Rákosovému moři. Egyptané, kteří si to rozmysleli a chtěli, aby se jejich otroci vrátili, je pronásledovali. Izraelité však prošli středem moře a Egyptané zahynuli. Po projití mořem se ocitli na poušti Šúr a vydali se na jih. Na své cestě se utábořili v Mary, Élím, Refídím a nakonec na úpatí hory Sinaj. Zde začala doba smlouvy s Hospodinem. Pokud se budou Izraelité držet jeho nařízení, jeho smlouvy, budou jeho lidem, zvláštním vlastnictvím mezi všemi národy na zemi. Hospodin dal svému lidu deset přikázání, kterých se měli držet, a Knihu smlouvy: předpisy o oltáři, rodinné právo, trestní právo a kultické předpisy. Lid souhlasil se smlouvou s Hospodinem. Smlouva byla potvrzena oběťmi. Hospodin požehnal lidu. Tato událost znamenala vznik Izraele, národa o dvanácti kmenech spojených smlouvou.

Celek příkazů daných na hoře Sinaj zahrnuje kromě výše zmíněných náležitostí i stavbu přenosné svatyně uložené ve stánku setkávání. Tato schrána byla dokladem smlouvy s Hospodinem.³⁹ Právě o této první svatyni Izraele, o tom, jak vypadala a k čemu sloužila, pojednáme více.

³⁸ Tyto divy popsal očité svědek událostí. Srov. KITCHEN, K. A. Egyptské rány. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 208–209.

³⁹ Srov. BRUCE, F. F. Izrael. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). Nový biblický slovník, s. 360–372.

3. Svatyně Izraele

Popis první svatyně Izraele není jednoduchá záležitost. Běžného čtenáře Bible na první pohled zaujmou pasáže o svatyni z knihy Exodus.⁴⁰ Tento text je zasazen do textu o uzavření smlouvy Hospodina s Izraelem. Svatyně představuje nedílnou součást smlouvy. Teprve podrobnější zkoumání textů knih Exodu a Numeri jako celku prozradí o této svatyni trochu více. Z hlediska přehlednosti se nejprve budeme věnovat popisu celé svatyně a následně historickému rozboru situace kolem svatyně.

3.1 Popis přenosné svatyně Izraele

Popis první izraelské svatyně začíná ve 25. kapitole druhé knihy Mojžíšovy a je zasazen do vyprávění událostí na hoře Sinaj. Hospodin nařídil Mojžíšovi, aby byl postaven stánek setkávání. Izraelité měli mezi sebou vybrat příspěvek na Hospodinovu svatyni, aby mohla být postavena. Každý Izraelita, který chtěl dát něco ze svého, mohl přispět na stavbu tím, co měl. Tyto zcela dobrovolné dary zahrnovaly vzácné kovy a kameny, látky, akáciové dřevo, olej do lampy a vonné kadidlo. Pouštní svatyni tvořilo nádvoří se stanem – příbytkem uvnitř. Příbytek byl místem setkávání Hospodina s izraelským lidem. Když Hospodin sestoupil, aby hovořil s Mojžíšem, zahalil příbytek oblak. Příbytek měl dvě části, svatyni a velesvatyni. Ve velesvatyni byla umístěna schrána svědectví s příkrovem. V severní části stanu stál stůl na předkladné chleby, sedmiramenný svícen stál naproti stolu na jižní straně stanu setkávání a osvětloval celý prostor. Kadidlový oltář stál před oponou před schránou svědectví. U vchodu do stanu bylo místo pro oltář pro zápalnou oběť. Mezi stanem setkávání a oltářem stála bronzová nádrž s vodou na umývání a koš pro chléb. Stánek setkávání byl umístěn uprostřed izraelského tábora, všechny izraelské kmeny tábořily okolo něho. Vpředu na východní straně tábořili Judovci, Isacharovci a Zabulonovci. Na jižní straně tábořili Rubenovci, Simeonovci a Gádovci. Na západní straně tábořili Efraimovci, Manasesovci a Benjamínovci. Na severní straně tábořili Danovci, Ašerovci a Neftalímovci. Kmen Lévijsů tábořil uprostřed.⁴¹ Protože první Izraelité byli kočovníci, bylo nutné, aby

⁴⁰ Jedná se o texty Ex 25–31 a Ex 35–40.

⁴¹ Kmen Lévi má od Hospodina zvláštní úkol. Mají střežit, stavět a nosit stan setkávání. Zároveň vytvářejí ochranný val kolem Hospodinovy svatyně. Pokud sečtu všechny kmeny uspořádané okolo

byla jejich svatyně mobilní. Stánek setkávání se dal lehce strhnout, zabalit, naložit a přemístit na jiné místo, kde byl znovu postaven.

Svatyni Izraele tvořilo nádvoří o rozměrech 50 x 25 metrů.⁴² Délka nádvoří svatyně na severní a jižní straně byla 50 metrů, šířka na východní a západní straně byla 25 metrů, byly to dva čtverce orientované od východu na západ.⁴³ Prostor nádvoří byl ohraničen sloupy, vzdálenost mezi sloupy činila 2,5 metru. Sloupy byly opatřeny bronzovými patkami a háčky se svorkami ze stříbra. Mezi jednotlivými sloupy bylo nataženo jemné plátno, které zakrývalo celý prostor do výšky 2,5 metru. Konstrukce sloupů byla zpevněna příčnými stříbrnými tyčemi. Do nádvoří se vstupovalo na východní straně branou širokou 10 metrů. V bráně visel závěs z plátna s pestře vyšívanými motivy, nebyl ovšem opatřen cheruby jako vyšívané plátno na svatyni.

Příbytek, hebrejsky **מִשְׁכָּן**, nebo také stan setkávání, hebrejsky **אֹהֶל מוֹעֵד**, sestával z deseti pruhů jemného plátna⁴⁴ protkaný barevnými nitěmi a s vyobrazenými cheruby. Každý pruh byl 14 metrů dlouhý a 2 metry široký. Jednotlivé pruhy byly spojeny pomocí poutek a zlatých spon. Příbytek překrývala trojdílná střecha. První část byla z jedenácti pruhů houní z kozí srsti. Každý pruh byl 15 metrů dlouhý a 2 metry široký. Tyto pruhy byly spojeny pomocí poutek a bronzových spon. Protože byla tato střecha trochu větší než stan, přečnívala na každé straně o půl metru a nad vchodem tvořila závěs. Druhá příkrývka byla vyrobena z beraních kůží nabarvených na červeno a třetí z tachaší kůže.⁴⁵ Stěny příbytku byly z desek z akáciového dřeva potažených zlatem. Každá deska byla 5 metrů vysoká a 0,75 metru široká. Dvacet desek stálo na jižní straně příbytku, dvacet desek na severní straně a šest desek na západní straně. Další dvě desky tvořily dva rohy příbytku. Pod každou deskou byly dva stříbrné podstavce. Celá konstrukce byla zpevněna příčkami. Dvě byly v dolní části stěny, jedna uprostřed a dvě v horní části stěny. Příbytek byl rozdělen oponou visící na čtyřech sloupech z akáciového dřeva se čtyřmi stříbrnými podstavci. Opona oddělovala svatyni od

svatyně, zjistím, že jich je třináct, kmenů Izraele však bylo dvanáct. Rozdíl spočívá v tom, že místo kmene Josefova jsou jmenováni dva jeho synové: Manases a Efraim. Srov. Gn 46,8-27; 49,1-27.

⁴² V celé práci se budeme řídit přibližným přepočtem 1 loket = 0,5 metru.

⁴³ Čtverec je symbolem dokonalosti. Srov. Zj 21,16.

⁴⁴ Hebrejsky **שִׁשְׁ**.

⁴⁵ Podle dnešních badatelů se tachaší kůží myslí kůže delfína.

velesvatyně, byla z karmínové a fialové látky a z jemného plátna a byli na ni vyšiti cherubové. U vchodu do stanu visel na pěti sloupech s pěti bronzovými podstavci závěs. Rovněž tento závěs byl vyroben z jemného plátna.

Schrána svědectví byla vyrobena z akáciového dřeva. Byla dlouhá 1,25 metru, široká 0,75 metru a stejně tak vysoká. Celá byla potažena zvenku i zevnitř zlatem. Aby se dala přenášet, měla čtyři zlaté kruhy, dva na jedné straně a dva na druhé straně, skrz které se provlékly tyče z akáciového dřeva rovněž potažené zlatem. Schrána měla víko – příkrov,⁴⁶ hebrejsky תִּכְרֶת, odlitý z čistého zlata, na kterém byli umístěni dva zlatí cherubové, jeden na jednom konci příkrovu, druhý na druhém konci. Měli velká křídla, kterými zakrývali příkrov, byli obráceni k sobě a tvářemi hleděli na příkrov. Z tohoto místa mezi dvěma cheruby se Hospodin setkával s Mojžíšem a říkal mu všechno, co chtěl přikázat Izraelitům. Ve schráně bylo uloženo svědectví.⁴⁷

Dále byl vyroben stůl na předkladné chleby. Materiálem bylo rovněž akáciové dřevo, měl 1 metr na délku, 0,5 metru na šířku a 0,75 metru na výšku. Byl opatřen širokou obrubou a lištou, v každém rohu měl připevněn kruh pro přenášení. Byl celý potažený zlatem. Ke stolu náleželo zlaté náčiní pro oběť úlitby: mísy, konvice a číše.

K vybavení náležel i zlatý svícen se šesti rameny vyrůstajícími z dřívku. Svícen byl vyrobený z jednoho kusu zlata a vážil přibližně 60 kg. Tři ramena měl na jednu stranu, tři na druhou. Každé rameno bylo opatřeno kalichy ve tvaru mandloňových květů s poupětem a květem. Svícen byl opatřen sedmi lampami. Byl umístěn ve stanu setkávání vně opony tak, aby osvětloval celý prostor. Rozžíhal se vždy večer a ráno se zhášel. Pro svícení se používal olej z rozdrcených oliv.

Pro oltář pro zápalnou oběť⁴⁸ bylo použito akáciového dřeva. Oltář byl 2,5 metru dlouhý, 2,5 metru široký a 1,5 metru vysoký. Byl vyroben z dutých desek, byl obložený bronzovými deskami a byl opatřen čtyřmi rohy. Rohy symbolizovaly sílu a moc. Pod oltářem byl umístěn bronzový rošt se čtyřmi kruhy na přenášení. K vybavení oltáře patřily bronzové nádoby: hrnce na odstraňování popela, lopaty,

⁴⁶ Kralická bible překládá jako slitovnice, Septuaginta překládá hilastérion, Vulgáta propitiatorium.

⁴⁷ Desky smlouvy s Hospodinem.

⁴⁸ Někdy také bronzový oltář.

kropenky a pánve na oheň. Jako jediný z „velmi svatých věcí“ byl umístěn mimo stánek setkávání.

Kadidlový oltář byl z akáciového dřeva potaženého zlatem. Měl podstavu 0,5 x 0,5 metru, jeho výška byla 1 metr. Byl opatřen dvěma zlatými kruhy pro přenášení pozlacenými akáciovými tyčemi. Na tomto oltáři se každé ráno a večer pánilo kadidlo, když se upravovaly lampy na svícnu. Jednou za rok se u něj konal obřad smíření.

Bronzová nádrž není nijak zvlášť popisována. Byla to tedy nejspíš obyčejná nádrž, která sloužila na umývání kněží a obětí. Nádrž byla opatřena bronzovým podstavcem ze zrcadel žen.⁴⁹

Velekněží byli výhradně z Áronova rodu. Nosili posvátná roucha sestávající se z efodu,⁵⁰ náprsníku, svrchního pláště, vyšívané tuniky, turbanu a pásu. Pro výrobu se použilo zlata, látky fialové a karmínové a jemné plátno. Efod byl vyroben z fialové a karmínové látky, z jemného vyšívaného plátna. Ve zlatých obroučkách efodu byly vsazeny dva karneolové kameny, ve kterých byla vyryta jména izraelských synů, šest jmen v jednom, šest ve druhém. Karneolové kameny měly připomínat syny Izraele před Hospodinem. Náprsník Božích rozhodnutí byl vyroben ze stejných materiálů jako efod. Byla to čtvercová kapsa na prsou velekněze ozdobená dvanácti drahokamy podle počtu synů Izraele. Na každém kameni bylo vyryto jméno jednoho z izraelských kmenů. Pomocí zlatých šňůrek byl náprsník připevněn na přední stranu efodu. K náprsníku rozhodnutí byly připojeny אֱרֹן a אֲרֹן, dva losy, jimiž se ve sporných záležitostech velekněz dotazoval Hospodina. Svrchní plášť byl z jednoho kusu fialového purpuru, uprostřed měl otvor pro hlavu. Na konci pláště byla připevněna granátová jablka a zlaté zvonečky. Vpředu na turbanu byl stužkou připevněn zlatý květ s vyrytým nápisem „Svatý Hospodinu“. Áron byl zodpovědný za provinění při posvátných věcech před Hospodinem. Řadoví kněží měli suknice z jemného plátna, turban a vyšívanou šerpu.

Popis izraelské svatyně je ve 32. kapitole přerušen vyprávěním o odpadnutí Izraelitů od Hospodina v době, kdy Mojžíš vystoupil na horu Sinaj, aby s ním rozmlouval. Izraelité zapomněli na svého Boha a klaněli se býku odlitému z kovu.

⁴⁹ Jednalo se o zrcadla ze zvlášť vyleštěného bronzu.

⁵⁰ Nárameník.

Ve 35. až 40. kapitole knihy Exodus se vyprávění o svatyni znovu opakuje. V těchto kapitolách se popisuje stavba svatyně, na které pracovali zruční izraelští řemeslníci: Becalél a Oholiáb a jejich pomocníci. Zhotovili příbytek, archu, příkrov s cheruby, stůl pro předkladné chleby, svícen, kadidlový oltář, oltář pro zápalnou oběť, bronzovou nádrž a roucha pro velekněze. Všichni lidé z izraelského národa velmi ochotně přinášeli dary pro svatyni. Darů bylo tolik, že Mojžíš musel vydat příkaz, že již není třeba žádné dary přinášet. Řemeslníci zase dávali zdarma svůj čas a svoji práci pro výrobu svatyně. Nad celou prací bděl Mojžíš, aby bylo vše uděláno podle příkazu Hospodina. Následuje výčet všech drahých kovů, které byly použity pro stavbu svatyně. Zlata se použilo 877 kilogramů, stříbra 3018 kilogramů, bronzu 2124 kilogramů.⁵¹ Všechny vyrobené předměty byly odevzdány Mojžíšovi a Mojžíš všem lidem požehnal. Celá stavba byla sestavena a pomazána olejem. Áron a jeho synové byli oblečeni do posvátných rouch a pomazáni za izraelské kněze. Když byla celá stavba dokončena, Mojžíš přenesl archu do velesvatyně a vložil do ní svědectví. Na kadidlovém oltáři zapálil kadidlo, rozsvítil svícen, obětoval zápalnou a obilnou oběť.

3.2 První svatyně Izraele

Při bližším zkoumání původu první svatyně Izraele zjišťujeme, že situace je složitější. Mnoho důvodů hovoří proti historicitě textů Ex 25–31,35–40. Izraelité neměli materiály jako zlato, stříbro, bronz nebo jemné látky a ani si je nemohli na poušti obstarat. Čas pro zhotovení zařízení je příliš krátký.⁵² K tomu jsou tu velké transportní problémy po poušti. Karl Gramberg⁵³ dokazuje mýtický charakter perikopy se svatostánkem. Existuje ovšem množství textů, které mluví o stanu, který existoval při putování pouští. Jiná místa v Písmu se týkají schrány. V textech starších než je vyprávění o tom, jak David přenesl schránu do Jeruzaléma a vystavěl pro ni stan,⁵⁴ není o schráně v souvislosti se stanem zmínka. A kde je zmiňována schrána, se nikdy nemluví o stanu. Stan a schrána by existovaly v ústní tradici odděleny, nezávisle jeden na druhém.⁵⁵ Julian Wellhausen⁵⁶ tedy říká, že při debatě

⁵¹ 29 talentů a 739 šekelů zlata, 100 talentů a 1775 šekelů stříbra, 70 talentů a 2400 šekelů bronzu podle šekelu stanoveného svatyní; 1 talent=30kg, 1 šekel =0,01kg.

⁵² Srov. Ex 40,17.

⁵³ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade als Thema alttestamentlicher Wissenschaft*, 1972, s. 21.

⁵⁴ Srov. 2 Sam 6,17.

⁵⁵ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 42.

o stanu, nám nejde o střechu nad schránou, ale o stan z Ex 33, jde nám o stan setkávání, o $\text{מִוֶּלֶךְ לְמִוֶּלֶךְ}$. Roland de Vaux je naopak toho názoru, že stan nemá žádný smysl, pokud něco neobsahuje. Je nelogické postavit stan a nic do něho neuložit. Schrána naopak potřebuje na poušti nějakou ochranu před nepřízní počasí. Z tohoto důvodu vnímá oba prvky, stan i schránu, spojené již od počátku v jeden celek.⁵⁷ Mezi badateli panuje shoda o mojžíšovském původu tohoto prvního stanu.⁵⁸ Stan setkávání je starší název než příbytek.⁵⁹ Nejsou to stejné stany.

Myšlenka přebývání boha ve stanu je ovšem starobylá. Ugaritská poezie nám říká, že nejvyšší bůh El bydlel ve stanu.⁶⁰ Ostatní bohové Kanaánu rovněž bydleli ve stanech. Když člověk žil ve stanu, pak jistě musel i Bůh žít ve stanu. Hospodin tedy obýval stan. První stan setkávání postavil Mojžíš, když Izraelité tábořili pod horou Sinaj. Pro tento první stan vycházím z textu Ex 33, 7–11a.

„Mojžíš vzal stan a postavil si jej venku za táborem opodál tábora a nazval jej stanem setkávání. Když někdo hledal Hospodina, vycházel ke stanu setkávání, který byl venku za táborem. A když Mojžíš vycházel ke stanu, všechen lid povstával; zůstali stát, každý u vchodu do svého stanu, a hleděli za Mojžíšem, dokud nevešel do stanu. Kdykoli Mojžíš vcházel do stanu, sestupoval oblakový sloup a stál u vchodu do stanu. A Hospodin rozmlouval s Mojžíšem. Všechn lid viděl oblakový sloup, stojící u vchodu do stanu; tu všechen lid povstával a klaněli se, každý u vchodu do svého stanu. A Hospodin mluvil s Mojžíšem tváří v tvář, jako když někdo mluví se svým přítelem. Potom se Mojžíš vracel do tábora.“

Mojžíš postavil stan za táborem. Septuaginta rozuměla tomuto textu tak, že Mojžíš vzal svůj vlastní stan a postavil ho mimo tábor. Stan stál na vyvýšeném místě kousek stranou od tábora, aby na něj bylo ze všech míst tábora vidět. Jeho význam je „Stan setkávání, setkání, Stan úmluvy mezi Bohem a Mojžíšem.“⁶¹

⁵⁶ Srov. WELLHAUSEN, Julian. *Prolegomena to the History of Ancient Israel*, 1957, s. 41.

⁵⁷ Srov. VAUX, Roland de. *Ancient Israel, Its Life and Institutions*, 1973, s. 302.

⁵⁸ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 35.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 132.

⁶⁰ Např. Baalovský cyklus; STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*, s. 112.

⁶¹ מִוֶּלֶךְ (od hebrejského základu וָעָר) znamená dohodu, setkání, sraz, úmluvu, termín, nebo čas.

Srov. וָעָר . In PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 2006, s. 69.

3.3 Význam stanu pro pouštní generaci

3.3.1 Stan jako místo rozmluvy Hospodina s Mojžíšem

Mojžíš vycházel mimo tábor, aby se radil s Hospodinem. Jak napovídá název stanu, Hospodin v něm nebydlel, ale občas do něho přišel v podobě oblaku nebo sloupu a po rozhovoru odešel.⁶² Když Mojžíš vstoupil do stanu setkávání, aby mluvil s Hospodinem, slyšel hlas, jak k němu mluví od příkrovu z místa mezi dvěma cheruby. Přesné místo, kde se Hospodin setkával s lidem, byla opona mezi svatyní a velesvatyní.⁶³ Stan setkávání byl místem, kde Hospodin uváděl svoji vůli ve skutek. Bylo to také jediné takové místo v Izraeli. Zde docházelo k rozhodujícím věcem. Hospodin vysvobodil svůj národ, aby s ním přebýval.⁶⁴ Stan neměl funkci bohoslužebnou v tom smyslu, že by byl místem shromáždění nebo místem obětí. Není uvedeno žádné vybavení, ani schrána. Mojžíš byl knězem stanu setkávání,⁶⁵ byl prostředníkem mezi Izraelem a Hospodinem. Podle veršů Ex 18,15.19.23 se usuzovalo, že byl zároveň stanem věšteckým a stanem pro právní účely.

3.3.2 Poloha stanu setkávání vzhledem k táboru Izraelitů

Ex 33,7 říká, že tento stan byl umístěn mimo tábor a byl určen jako stan setkávání. Podle textu knihy Numeri⁶⁶ byl ovšem stan uprostřed kmenů. Důvodů pro tuto polohu je několik. Jednak to odpovídá přirozenosti věci, že stan je v táboře. Všichni obyvatelé tábora viděli Mojžíše, jak jde ke stanu, a oblak a padali tváří k zemi. Hospodin tedy byl v táboře přítomen. Střed tábora byl podle místních zvyklostí místem pro krále. Protože Bůh byl králem Izraele, měl svoje místo uprostřed tábora. Polohu stanu mimo tábor si lze představit pouze v kontextu událostí odklonu Izraele od Hospodina v době, kdy s ním Mojžíš hovořil na hoře Sinaj. Archa měla své místo v táboře a z důvodů odklonu Izraele od Hospodina ji Mojžíš dal mimo tábor.

3.3.3 Původ stanu u Midjanců

Na otázku, kde vzal Mojžíš myšlenku stanu, odpovídá Julian Morgenstern.⁶⁷ Stan byl jednoduchou semitskou institucí vytvořenou a stvořenou pro poušť a pro život

⁶² Srov. Nu 12,9.

⁶³ Srov. Ex 25,22; 30,6; Nu 17,19

⁶⁴ Srov. NIEHAUS, Jeffrey Jey. *God at Sinai*, s. 205.

⁶⁵ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 142.

⁶⁶ Srov. Nu 2.

⁶⁷ Srov. MORGENSTERN, Julian. *The Ark, the Ephod and the „Tent of Meeting“*, 1945, s. 152.

na ní. Ukazuje to na skutečnost, že Mojžíš byl obeznámený s pouštním prostředím, když odešel z Egypta a oženil se se Sipporou, dcerou midjánského kněze Jitra, a pásal u něho dobytek. Morgenstern se domnívá, že se Mojžíš naučil uctívat Hospodina u Jitra a až mnohem později se Hospodin stal národním Bohem Izraele. Stan setkávání by se podle něj vytvářel v době po odchodu z Egypta. Na hoře Sinaj by se lid zavázal ho uctívat. Tak by vznikla skupina kmenů uctívajících tohoto Boha. Pro tyto jeho návrhy není žádná opora v biblickém textu.

3.3.4 Materiál stanu

Stan byl vyroben ze vzácných materiálů, jakými byly akáciové dřevo, stříbrné a zlaté spony pro spojení látek nebo zlato pro pozlacení jednotlivých dílů. Hmotnost této přenosné svatyně byla přes sedm tun. Tak těžký stan by se nedal lehce rozebrat, sbalit a přenést na jiné místo. Na druhou stranu výraz pro jemné plátno וְיִשִׁי je etymologicky egyptského původu.⁶⁸ Tímto slovem se označovalo plátno egyptské kvality. Toto slovo pro plátno je použito ve Starém zákoně 28x, z toho 26x v knize Exodus. Všechna tato slova jsou použita v souvislosti se stanem setkávání a s kněžskými rouchy používanými při putování Izraele pouští. Patrně měli Izraelité tyto látky s sebou, když odcházeli z Egypta.

3.4 Význam schrány pro pouštní generaci

3.4.1 Původ schrány

Mojžíš nechal vyrobiť schránu podle nařízení na Sinaji. Tradice nám nedávají žádné informace o jejím vzniku. Má schrána opravdu mojžíšovské kořeny, nebo je jiného původu? Mnozí uvažují o vlivu kočovníků na předky Izraele. Hugo Gressman se zabýval schránou v běhu času. Prověřil všechny možnosti vzhledem k místu původu schrány. Ve svém poněkud zvláštním názoru se pokoušel pozoruhodnými argumenty dokázat sinajský původ schrány. Zaměřil se na text Ex 32–34: schrána byla předána přímo od Hospodina do ruky Mojžíše. Mojžíš vystoupil na horu, aby obstaral vůdce pro národ. Když božstvo odkrylo jméno, obdržel Mojžíš moc nad ním a uloupil znamení božské hodnosti, totiž schránu. Vrátil se do tábora a byl si

⁶⁸ Srov. HOFFMEIER, James Karl. *Israel in Egypt, the Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition*, 1997, s. 92.

jist tím, že ho Bůh bude doprovázet, protože byl spojený se schránou.⁶⁹ Vzhledem k povaze Hospodina jako Boha svobodného a pravdivého, který sám vede lidi ke svobodě, je tento názor směšný.

Dalším argumentem předkanaánského původu schrány jsou texty knihy Numeri dýchající duchem bojovnické nomádní zbožnosti. Schrána se jeví jako válečná svatyně pozdějších izraelských kmenů, především kmene Efraim.⁷⁰ Martin Dibelius⁷¹ trval na předpokladu předkanaánského původu schrány. Podle něj text 1 Sam 3–6 ukazuje na kanaánský původ schrány, schrána byla své bytosti svatyní, která předpokládá chrám, a byla přenosná. Každá větší svatyně té doby měla vlastní schránu. Dibelius předpokládá více schrán po Izraeli.

Synové Élího nesou vzácně se vyskytující egyptská jména: Chofni a Pinchas. Jan Dus⁷² a Georg Fohrer⁷³ proto zdůrazňovali schránu jako mimopalestinskou svatyni. Dus říká, že Hospodin je přítomný svému lidu na schránovém trůnu. Izraelité věřili, že jejich Bůh byl dvanácti kmenům při vyjití z Egypta stejně blízko, jako kdyby s nimi osobně vyšel z Egypta, stojí na trůně. Proto musela být schrána zhotovena v Egyptě.⁷⁴ Hugo Gressmann⁷⁵ je naopak toho názoru, že historické místo vzniku schrány máme hledat v Midjánu. Kniha Numeri⁷⁶ vypráví příběh, ve kterém Mojžíš žádá cesty znalého Midjánce Chóbába o pomoc. Chóbáb odmítá, ale pak poskytuje Mojžíšovi náhradu: totiž schránu místo sebe jako průvodce po poušti.⁷⁷ Toto tvrzení ovšem nemá oporu v textu. Nikde se nepíše, že by Chóbáb předal schránu Mojžíšovi.

3.4.2 Role schrány a obsah schrány

Archa hrála roli při hledání místa tábora. Když Izraelité putovali z jednoho místa na druhé, schrána šla v průvodu jako první. Příkladem může být text ze třetí kapitoly knihy Jozue. Jozue rozkázal, aby se všichni připravili na přechod řeky Jordán. První

⁶⁹ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 65.

⁷⁰ Schrána později stála v Šílu, na půdě kmene Efraim.

⁷¹ V knize DIBELIUS, Martin. *Die Lade Jahves*, 1906; Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 90.

⁷² Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 73.

⁷³ V knize FOHRER, Georg. *Theologische Grundstrukturen des Alten Testaments*, 1972; Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 73.

⁷⁴ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 76.

⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 78.

⁷⁶ Srov. Nu 10,29–34.

⁷⁷ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 78.

s velkým odstupem šli kněží s archou, za nimi pak jednotlivé kmeny Izraele. Hospodin prostřednictvím stánku určoval, kde budou Izraelité tábořit, kdy svůj tábor sbalí a kam půjdou, na jakém místě se znovu utáboří. Božská síla tkvěla ve schráně, kterou nosiči schrány nesli v Bohem stanoveném směru. Bůh sám určoval směr cesty.⁷⁸ Od vyvoleného národa se chtělo, aby následoval Hospodina, kamkoliv půjde.⁷⁹

Některé texty⁸⁰ udávají, že obsahem schrány byly desky smlouvy. Je zvláštní, že neslyšíme, že by byla někdy schrána otevřena a že by někdy byla slova smlouvy čtena. Staré tradice však o tom nic neříkají, neznají spojení mezi schránou a deskami. Texty jako např. Nu 10,33; 14,44 by nedávaly smysl, pokud by archa obsahovala desky. Schrána by mohla obsahovat posvátné kameny z hory Sinaj. Hlavní úskalí této domněnky je v magické představě. Kámen reprezentující božství a moc by vyzařoval svoji svatost na schránu. Svatost by nepocházela od Hospodina.

3.5 Význam stánku pro pozdější generace Izraelitů

3.5.1 Význam stánku v boji

Některé texty (Nu 10,35; 1 Sam 4,3; 2 Sam 11) ukazují, že schrána byla svatostánkem při pochodu a pro boje. Například ve čtvrté kapitole první knihy Samuelovy se popisuje boj Izraelitů s Pelištejci. Když izraelští bojovníci utrpěli v bitvě porážku, ptali se sami sebe, čím to je, že prohráli. Starší lidu rozhodli, že pošlou do Šíla pro archu Hospodinovy smlouvy. Archa v doprovodu kněží přišla do tábora a Izraelité se dali znovu do boje. Pelištejci je však porazili a schránu smlouvy ukořistili.

Dalším argumentem pro tuto skutečnost je Boží jméno **יְהוָה צְבָאוֹת** – Hospodin zástupů, totiž zástupů bojovníků. Schrána tedy byla válečným palladiem.⁸¹ Reálná přítomnost Hospodina uprostřed svého lidu se projevovala ve válečných taženích.

⁷⁸ Srov. 1 Sam 6,7.

⁷⁹ Srov. NIEHAUS, Jeffrey Jey. *God dat Sinai*, s. 205.

⁸⁰ Srov. Dt 31,26.

⁸¹ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 140.

3.5.2 Význam stánku jako místo obětí pro Hospodina

Stan setkávání byl místem setkání s Hospodinem. Zároveň byl místem kultu, místem obětí pro Hospodina. Obětní řád je velmi podrobně popsán ve třetí knize Mojžíšově. Hospodin zavolal Mojžíše do stanu setkávání a dal mu pokyny pro obětní řád v Izraeli. Tento obětní řád byl podstatnou částí kultu, bez něho si nelze vztah vyvoleného národa a Hospodina vůbec představit. Ze strany člověka to byl výraz touhy po setkání s Bohem. Bůh naopak ukazuje, že člověka přijímá a slitovává se nad ním. Tak je společenství mezi Bohem a člověkem každým dnem znovu obnovováno. Obětní řády rozlišují tři druhy obětí: zápalnou oběť, přídavnou oběť a pokojný obětní hod. Jako příležitostné oběti se uvádějí oběť za hřích a oběť za vinu. Smyslem zápalné oběti bylo zalíbit se Hospodinu a dosáhnout u něho smíření, pomocí oběti má být hřích přikryt a člověk zbaven viny a trestu. Oproti tomu pokojný obětní hod obnovoval a utužoval společenství. Dar byl neodvolatelně dán Hospodinu a vyňat z běžného užívání. Podávat oběti Hospodinu nelze kdekoliv, je k tomu určené místo stanu setkávání. Žádný z uvedených zákonů nutně nepředpokládá okolnosti babylonského exilu, všechny se vztahují k životu v Kanaánu.

K oběti se přinášelo něco, co mělo hodnotu. Bohatí lidé obětovali býčka (Lv 1), méně movití ovci nebo kozu a chudí lidé obětovali hrdličku nebo holoubě. Všechna zvířata přinášena k oběti musela být bez vady. Přídavná oběť byla obvykle přídatkem k zápalné oběti (Lv 2). Hlavní ingrediencí byla pšeničná krupice, na kterou se vylil olivový olej. Jako pokojná oběť se přinášel tuk pokrývající vnitřnosti, ledviny s tukem a jaterní lalok. Tyto části kněz ze zabitého zvířete odebral, položil na oltář, zapálil a obrátil v dým. Zbytek oběti byl obětujícími sněden. Hospodin se přímo podílel na hostině jako spolustolovník (Lv 3). Pokud někdo přestoupil nějaké přikázání, které Bůh Izraele nařídil, musel podat oběť býčka bez vady (Lv 4). Přivedl ho ke stanu setkávání, vložil na něj ruku a zabil ho. Přitom nejspíš vyznával svůj přestupek.⁸²

⁸² Účelem oběti bylo očištění viníka. Nikde není výslovně napsáno, že by vyznával svůj přestupek, ale zdá se to logické.

3.5.3 Očišťování

Očišťování byla jedním z ústředních činností Izraele. Existovala nečistá zvířata (Lv 11), která se nesměla jíst, nečistí lidé se museli znovu očistit (Lv 12; Lv 13). Kněží se museli očišťovat, aby byli způsobilí pro službu před Hospodinem.⁸³ Bez očištění mu nemohli sloužit. Proto byla u stanu setkávání bronzová nádrž jako symbol nutnosti vnitřního očišťování. Ta sloužila pro mytí rukou a nohou kněží. Kněží omývali jednak sebe, než přistoupili ke stánku setkávání, jednak obětovaná zvířata. Neustálé očišťování a obnova člověka byly zdůrazňovány v celých dějinách Izraele. Hovoří o něm žalmy (Ž 51) i proroci (Ez 36,25).

3.6 Shrnutí

Popis první svatyně Izraele z Ex 25–31,35–40 je popisem její konečné podoby s rozvinutým kultem. Obsahovala schránu s příkrovem, stůl pro předkladné chleby, svícen, oltář pro zápalnou oběť, kadidlový oltář i bronzovou nádrž. Takovou svatyni by Izraelité nemohli na poušti vyrobit ani přenášet. Na druhou stranu použití egyptského výrazu pro jemné plátno $\Psi\Psi$ při popisu stanu ukazuje na starobylost tradice popisující první svatyni Izraele.

Počátky první svatyně Izraele vidíme ve stanu setkávání a ve schráně. Panuje názor, že oba prvky byly zpočátku odděleny a až později se spojily. Nenašel jsem však biblický text, který by toto spojení potvrzoval. Roland de Vaux se naopak domnívá, že oba prvky byly spojené už od počátku. Stan setkávání byl umístěn uprostřed tábora Izraelitů. Mojžíš k němu vycházel, aby hovořil s Hospodinem. Hospodin přicházel, během rozmluvy seděl ve velesvatyni na trůnu pod cheruby⁸⁴ a po rozmluvě zase odcházel. Myšlenka stanu setkávání představuje univerzálního Boha, který přebývá na nebi, který sestupuje k příbytku a skrze kněze, kterého vyvolil, se setkává se svým lidem.⁸⁵ Hospodin nevysvobodil Izrael jen proto, aby jim dal zákony. Přišel, aby mezi nimi přebýval. Stan setkávání mohl sloužit i jako místo pro zasedání soudu a pro dotazování Hospodina ve sporných záležitostech pomocí losů. Později se stal místem kultu, místem společenství s Hospodinem. Pro vstup do tohoto společenství bylo nutné očišťování.

⁸³ Srov. Nu 8,5–16.

⁸⁴ Srov. MORGENSTERN, Julian. *The Ark, the Ephod and the „Tent of Meeting“*, s. 140.

⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 132.

Pokud jde o původ schrány, panuje mezi odborníky velký rozpor: někteří jsou pro egyptský původ, jiní pro pouštní. Přikláníme se k pouštnímu původu. Egyptský původ odvozovaný od egyptského původu jmen Chofni a Pinchas považujeme za slabý argument.⁸⁶ Názor, že Mojžíš uloupil schránu Hospodinu, aby si tak zajistil jeho přítomnost, není zcela jistě pravdivý. Názor, že Mojžíš obdržel schránu od Chóbába, nelze dokázat z textu Nu 10,29–34. Není tam totiž napsáno, že by ji Chóbáb Mojžíšovi předal. Schrána sloužila pro hledání místa tábora a později jako válečné palladium. Patrně nic neobsahovala, sloužila jako trůn Hospodina. Teprve pozdější tradice přidala obsah schrány: totiž desky zákona.

K vysvětlení problému by mohlo napomoci srovnání první svatyně Izraele s pozdějším chrámem v Jeruzalémě a s podobnými svatyněmi okolních národů. Následující kapitolu věnujeme tomuto tématu.

⁸⁶ Tato jména mohou být egyptského původu z jiného důvodu.

4. Srovnání pouštní svatyně s jinými chrámy

4.1 Srovnání stánku s Šalomounovým chrámem

Badatelé pátrající v době po Juliu Wellhausenovi neustále opakují, že svatostánek je ovlivněn chrámem v Jeruzalémě.⁸⁷ Svatyně z 25. kapitoly knihy Exodus je prý zařízena jako chrám v Jeruzalémě. Carl Graf říká, že Jeruzalémský chrám je převlečen do pouštního prostředí.⁸⁸ V dějinách Izraele existovaly dva chrámy: předexilní Šalomounův a poexilní Zorobábelův.⁸⁹ Většina badatelů⁹⁰ je pro podobnost s předexilním chrámem, jen málo⁹¹ jich je pro poexilní chrám. Pokud jde o poexilní chrám, máme jen nepřímé a velmi stručné informace o jeho podobě z první knihy Makabejské, ačkoliv stál nejdéle ze všech.⁹² Na základě těchto informací můžeme jen spekulovat o podobnosti Zorobábelova chrámu se stanem setkávání, nehledě na skutečnost, že tento chrám neměl ve velesvatyni uloženu schránu. Pokud jde o podobnost s Šalomounovým chrámem, je tu na první pohled podobnost textu Ex 25 s 1 Kr 6–8. Proto se podíváme na tuto skutečnost podrobněji. Nejprve stručně popíšeme Šalomounův chrám, a pak obě stavby srovnáme.

4.1.1 Šalomounův chrám

Šalomounův chrám stál na východní straně města Jeruzaléma. Přesné umístění neznáme. Velesvatyně a oltář pro zápalné oběti se mohly nacházet na nejvyšší části skály, na místě dnešního „Skalního dómu“. Nic se z Šalomounovy stavby nedochovalo, ani vykopávky neodhalily žádné konkrétní stopy.⁹³ Jeruzalémský chrám je popisován na dvou místech ve Starém zákoně, totiž v šesté kapitole První knihy Královské a v třetí kapitole Druhé knihy Kronik. Protože se v některých pasážích oba popisy od sebe liší, musíme odpovědět na otázku, kterého pramene se budeme držet. Obě knihy vznikly kompilací několika pramenů, které autoři upravili

⁸⁷ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 244.

⁸⁸ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 22.

⁸⁹ Židé se vrátili ze zajetí asi 537 př. n. l. Nesli s sebou chrámové vybavení, které ukradl Nabúkadnesar, a Kýrův výnos, který obsahoval povolení ke stavbě nového chrámu. Tento druhý Zorobábelův chrám byl na přelomu letopočtu nahrazen chrámem, který nechal vystavět Herodes.

⁹⁰ Holzinger, Schwally, Kennedy, Benzinger, Kittel, Sellin, Brown atd.; Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 245.

⁹¹ Soloweitschik, Eerdmans; Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 245.

⁹² Podle Ezd 6,3 byl tento chrám vysoký 60 loket a široký 60 loket. Podle 1 Mak 1,21–22 obsahoval zlatý oltář a svíce, stůl na předkladné chleby, oponu a zlatou ozdobu na průčelí chrámu.

⁹³ Srov. McKILVEY, R. J. Chrám. In DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*, s. 323–327.

a uspořádali. Knihy Královské začínají vyprávěním o konci vlády krále Davida a předání moci jeho synovi, králi Šalomounovi. Text ovšem vykazuje pozdější exilní úpravy.⁹⁴ Záměrem textu knihy Královské bylo pokusit se vysvětlit, proč k exilu došlo. Autor knihy Kronik žil v poexilní době, protože zmiňuje Kýrův edikt.⁹⁵ Protože knihy Královské jsou starší než knihy Kronik, budeme se ve svém popisu Šalomounova chrámu držet knih Královských a v poznámkách budeme uvádět odlišnosti textu popisu z knihy Kronik.

Chrám měl podlouhlý tvar, byl 30 metrů dlouhý, 10 metrů široký a 15 metrů vysoký. Byl orientovaný směrem na východ. Poměr délky svatyně a svatostánku vůči jejich šířce byl 3 : 1, takový poměr nemá žádný nalezený pohanský chrám na Předním východě.⁹⁶ Před chrámovou lodí byla předsíň 10 metrů dlouhá a 5 metrů široká.⁹⁷ Předsíň chrámu, tedy vchod do svatyně, byla střežena dvěma bronzovými sloupy o průměru 1,9 metru, vysokými 9 metrů opatřenými bronzovými hlavicemi ozdobenými granátovými jablky. Pravý sloup se jmenoval Jakín, levý sloup se jmenoval Bóaz. Okolo chrámu byla postavena přístavba, která tvořila ochozy. Dolní ochoz byl široký 2,5 metru, prostřední ochoz 3 metry a horní ochoz 3,5 metru. Výška každého ochozu byla 2,5 metru. Podlahy ochozů byly spojeny s chrámem pomocí cedrových trámů. Na prostřední ochoz se vstupovalo po točitých schodech, stejně tak i do horního ochozu. Celý chrám byl postaven z kamene opracovaného v lomu. Stavba byla opatřena zužujícími se okny. Její střechu tvořily cedrové trámy a cedrové obložení. Chrátové dveře byly dvojdílné, složené ze dvou otočných polovin, které byly vyrobené z bohatě zdobeného cypřišového dřeva. Kolem chrámu stála zeď oddělující vnitřní nádvoří. Rozměry nádvoří nejsou uvedeny. Zeď měla tři vrstvy kamenných kvádrů a jedné vrstvy otesaných cedrů.

Celý Hospodinův dům byl obložen cedrovými deskami. Podlaha byla zhotovena z desek z cypřiše. Uvnitř domu, ve dvou třetinách jeho délky, byla postavena dřevěná stěna, která oddělovala svatyni od velesvatyně. Všechny dřevěné desky byly opatřeny různými výtvarnými motivy: cheruby, palmami, kalichy květů a věncoví z květů ozdobené zlatem. Uprostřed chrámu ve velesvatyni byl postaven svatostánek. Svatostánek byl 10 metrů dlouhý, stejně tak široký i vysoký, celý byl

⁹⁴ Srov. RAYMOND, B. Dillard – TREMPER, Longman III. *Úvod do Starého zákona*, s. 143–145.

⁹⁵ Srov. 2 Kron 36,22–23.

⁹⁶ Srov. BÍČ, Miloš, et al. *Starý zákon: překlad s výkladem: Knihy Královské a druhá Paralipomenon*, 1980, s. 56.

⁹⁷ 2 Kron 3,4 udává 60 metrů vysokou předsíň, což je nepravděpodobné.

obložený lístkovým zlatem. V něm byla umístěna schrána Hospodinovy smlouvy. Prostor svatostánku byl oddělen od okolí zlatými řetězy. Před svatostánkem stál oltář z cedrového dřeva obložený zlatem. Pro svatostánek byli zhotoveni dva cherubové z olivového dřeva potaženého zlatem. Byli 5 metrů vysokí a měli křídla roztažená přes celou šířku svatyně, takže se jimi dotýkali stěn chrámu a uprostřed jimi se dotýkali navzájem. Vchod do svatostánku byl opatřen dvojkřídlými dveřmi z olivového dřeva obloženého zlatem. Celý chrám byl ze všech stran obložený zlatem. Pro účely chrámu bylo ulito Bronzové moře. Bronzové moře byla velká nádrž na vodu umístěná na jihovýchodní straně vpravo od chrámu. Mělo tvar poháru, bylo 2,5 metru vysoké a mělo 5 metrů v průměru, vnější povrch Moře byl bohatě zdobený. Nádrž spočívala na hřbetech dvanácti býků, tři byli obráceni k severu, tři k jihu, tři k východu a tři k západu. Podobné nádrže se vyskytovaly i v chrámech v Egyptě a Mezopotámii. K této velké nádrži patřilo deset menších, bohatě zdobených nádrží opatřených čtyřmi koly. Byly rozestavěny po pěti po obou stranách chrámu. Chrám byl opatřen nutným vybavením: obětním stolem, stolem pro předkladný chléb, svícny, kotlíky, lopatkami a kropenkami. O tomto vybavení se ovšem dopodrobna nehovoří.

4.1.2 Srovnání obou izraelských svatostánků

Nejprve uvedeme to, co obě svatyně spojuje, a potom rozdíl obou svatyní. Stavba stanu setkávání byla vyrobena tak, aby byla snadno rozebíratelná, byla tedy z desek z akáciového dřeva. Stavba Šalomounova chrámu byla z kamene obloženého cedrovým dřevem. Obě stavby byly pozlaceny ze všech stran a byly bohatě zdobené. V obou bylo místo pro svatyni a pro velesvatyni, kde byla umístěna schrána svědectví. Vybavení svatyní bylo stejné: oltář pro zápalnou oběť, kadidlový oltář, stůl na předkladné chleby a všechno náčiní pro vykonávání obětí jako kotlíky, lopaty a kropenky. Shodná byla i výzdoba obou svatyní, tuto shodu nepovažujeme za příliš významnou.

Hlavním rozdílem mezi oběma svatostánky jsou jejich rozdílné rozměry, resp. poměr mezi stranami chrámů. Půdorys Šalomounova chrámu je 30 x 10 metrů, půdorys stánku setkávání je 15 x 20 metrů. Je zarážející, že tato skutečnost nebyla pozmeněna k obrazu Šalomounova chrámu. Nádvoří pouštní svatyně mělo 50 x 25 metrů, u Šalomounova chrámu není uvedeno nic. Kniha Exodus uvádí

sedmiramenný svícen z čistého zlata, první kniha Královská uvádí svícen s deseti světly. Nabízí se otázka, zda byl koncept stanu setkávání navržen podle Šalomounova chrámu, nebo byl Šalomounův chrám upraven podle stanu setkávání. Myslíme si ale, že hlavní myšlenkou autorů textů i staveb chrámů byla snaha ukázat, že Šalomounův chrám je pokračováním pouštní svatyně Izraele. Mezi stanem setkávání a chrámem z hory Sión existovala plynulá kontinuita. Chrám i stan byly jediným místem setkávání s Hospodinem.⁹⁸

4.2 Srovnání s kultovními objekty okolních národů

4.2.1 Arabské (především předislámské) stany a schrány

Někteří badatelé⁹⁹ srovnávají stan a schránu s arabskými posvátnými stany a schránami. Dodnes jsou známé, pocházejí z beduínského a nomádského prostředí. Beduínské kmeny mají a měly malý stan, který nazývají „utfa“. Když beduíni přemísťovali tábor, brali ho s sebou. Pro jeho přepravu používali velblouda. Udfa se používala jako vůdce na poušti, pro určení cesty k pastvinám a jako svatyně v procesích. Byla brána do bojů mezi kmeny. Během boje byla uvnitř schována dcera náčelníka kmene nebo jiná krásná dívka. Udfa byla považována za požehnání pro kmen. Někdy se obětovalo této svatyni nebo božstvu, které v něm přebývalo.¹⁰⁰ Karavany putující na pouť do Mekky byly vedeny velbloudem, který přepravoval tzv. „mahmal“: malý stan obsahující kopii Koránu.¹⁰¹

Udfa je pokračováním předislámské qubby. Qubba byl přenosný, špičatý stan, vyrobený z červené kůže. Byl obvykle trochu menší než obytné stany. Ve stanu byly umístěny kmenové idoly, božské symboly náležející kmeni. Byl přepravován na velbloudu. Na starost ho měly mladé ženy. V táboře byl umístěn v bezprostřední blízkosti stanu vůdce. Vůdce kmene tak stál ve zvláštní přízni boha. Lidé si ke stanu přicházeli pro věštby.¹⁰² Reliéf z Palmyry z prvního století našeho letopočtu zobrazuje náboženské procesí, ve kterém velbloud nese malý stan.¹⁰³

⁹⁸ Existovala i jiná místa kultického setkávání s Hospodinem než Jeruzalém, např. v Gibeónu stál bronzový oltář, na kterém obětoval Šalomoun, ale po postavení jeruzalémského chrámu byla velká snaha o centralizaci bohoslužby na jedno místo, srov. Dt 12,2-14.

⁹⁹ Vaux, Morgenstern, Lammen. Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 81.

¹⁰⁰ Srov. VAUX, Roland de. *Ancient Israel, Its Life and Institutions*, 1973, s. 296.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 296.

¹⁰² Srov. tamtéž, s. 296.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 297.

4.2.2 Egyptská mytologie a původ schrány

Daniel Völter¹⁰⁴ upozorňuje na souvislost mezi egyptskou mytologií a původem izraelské schrány. Geografické a historické podmínky jsou pro vliv egyptské mytologie na historii Izraele velmi příznivé: Palestina sousedí s Egyptem, stála v některých dobách pod jeho vlivem, izraelské kmeny žily na severovýchodě Egypta. Existuje domněnka,¹⁰⁵ že patriarchové a Mojžíš odpovídají základním postavám egyptskému panteonu, nesou jeho charakteristické vlastnosti a rysy. Teprve později se podle této teorie z nich staly historické postavy, jejichž příběhy byly zapracovány do Bible. Z tohoto předpokladu se snaží Völter porozumět schráně. Vychází z předpokladu, že schrána byla nejprve postavena v Šílu, na místě, které původně patřilo Josefovou kmeni. Josef je představen jako Usir, bůh uctíváný mrtvými i živými, který nalévá plodnost a život. „Josefova rakev zmiňovaná v Gn 50,26 je ve skutečnosti schrána Usirova, do které byl mrtvý bůh pohřben a ve které byl nošen v průvodech.“¹⁰⁶ Völter hledá kultu Usirovy. Takový kult vidí např. v popisu stavby schrány a jejím pozlacení zvenku i zevnitř (Ex 25,11). Že je schrána egyptského původu dokazují jména synů Élího, Chofniho a Pinchase. Do Šíla přišly skupinky lidí z Egypta, které s sebou přinesly svůj kult se schránou. Události z hory Sinaj nejsou podle Völtera historickou skutečností. W. B. Kristensen (1933)¹⁰⁷ představuje schránu jako trůn. Podobné skříňky byly v Egyptě rozšířeny, představovaly dům boha nebo krále. Schrána by se mohla lze po vnější stránce přirovnat k egyptskému královskému trůnu. Schrána byla obrazem místa na zemi, kde měl zákon svoje místo a kde bylo zjevné, že schrána a zákon byly ve vzájemném spojení. Ze zákona země byl utvořen Zákon Mojžíše.¹⁰⁸

V Egyptě existovaly malé skříňky, které Řekové pojmenovali naos, určené pro přenášení symbolů bohů. Byly vyrobeny ze dřeva nebo z kamene a byly bohatě zdobené. Skříňka byla umístěna ve zvláštní kapli chrámu, mohli k ní jenom kněží, nebyla přístupná všeobecnému uctívání. Během slavností a procesí byla nesena

¹⁰⁴ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 85.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 85.

¹⁰⁶ „Joseph trägt aber die Züge des ägyptischen Osiris, des von Toten und Lebendigen verehrten Gottes, der Fruchtbarkeit und Leben schenkt und über die Finsternismächte siegreich triumphiert. Der Gen 50,26 erwähnte Josephsarg ist in Wahrheit die Osirislade in der der tote Gott begraben war und auf Prozessionen herumgeführt wurde.“ SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 86.

¹⁰⁷ Srov. SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade*, s. 88.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 88.

v průvodu na dlouhých přepravních tyčích nebo byla umístěna na loďce a byla zahrnuta závojem nebo závěsem, aby tajila obsah přede všemi diváky.¹⁰⁹

4.2.3 Shrnutí

Studium historie Arabů ukazuje na používání podobných kultovních předmětů. Beduíni používali a používají posvátné stany a schrány. Ufry byly vůdcem na poušti a svatyněmi v procesích. Rovněž byly brány do bojů mezi kmeny. Qubby byly přenosné stany, ve kterých byly umístěny kmenové idoly. Stály uprostřed tábora. Lidé si k nim přicházeli pro věštby. Arabské karavany putující do Mekky byly vedeny velbloudem nesoucím mahmal, stan s kopií Koránu. Rovněž v Egyptě se používaly schrány pro přenášení symbolů bohů. Z toho vyvozujeme, že Izraelité na poušti mohli používat schránu a stan setkávání.

¹⁰⁹ Srov. REMLER, Pat. *Egyptian Mythology A to Z*, 2010, s. 127; Srov. MASPERO, Gaston. *Manual of Egyptian Archaeology, A Guide to the Studies of Antiquities in Egypt*, 2009, s. 108.

Závěr

Židovské náboženství se zrodilo z babylónské, syropalestinské a egyptské kultury. Tyto kultury byly vyspělé, lidé velmi nábožensky založení. Každé město mělo svého boha, kterému postavilo chrám a uctívalo ho v něm.

Součástí smlouvy, kterou Hospodin uzavřel s Izraelem, bylo i uctívání Hospodina. Svatyně pro kult, který se rozvinul v průběhu staletí, je popsána v Ex 25–31,35–40. Svatyně obsahovala schránu s příkrovem, stůl pro předkladné chleby, svícen, oltář pro zápalnou oběť, kadidlový oltář i bronzovou nádrž. Některé prvky tohoto textu jsou starobylé. Studium starých textů však ukazuje, že první svatyně byla poněkud skromnější. Badatelé na tomto poli se příliš neshodují. Některé jejich názory jsou více či méně pravděpodobné, jiné jsou poněkud zvláštní. Někteří vidí stan setkávání odděleně od schrány, jiní je naopak už od počátku spojují. Stan setkávání byl v každém případě umístěn uprostřed tábora. Hospodin k němu přicházel, aby rozmlouval s Mojžíšem, a po rozmluvě zase odcházel. Hospodin totiž přišel, aby s lidem přebýval. Později se stan setkávání stal místem kultu Hospodina, místem, kde se přinášely oběti. Pokud jde o schránu, existují názory, že je buď egyptského, nebo pouštního původu. Proto jsme se domnívali, že by vysvětlení mohlo napomoci srovnání s Jeruzalémským chrámem. Na první pohled zaujme stejná výzdoba obou chrámů, ale myslíme si, že tato skutečnost je matoucí. Oba chrámy se liší v rozměrech a v drobných detailech vybavení. Myslíme, že tu je naznačena a zdůrazněna kontinuita mezi stanem setkávání a Jeruzalémským chrámem. Nelze však říci, do jaké míry je Šalomounův chrám kopií stanu setkávání a do jaké míry je text popisující stan setkávání kopií Šalomounova chrámu. Srovnání s arabskými analogiemi v podobě ufty a qubby i srovnání s přenosnými schránami okolních národů ukazuje, že Izrael skutečně takové předměty mohl mít.

Každé náboženství potřebuje nějaké hmatatelné vyjádření. Když se učedníci Ježíše po seslání Ducha svatého o Letnicích stali jeho apoštoly, setrvali v chrámě, modlili se a po domech lámali chléb. Prakticky okamžitě začali vyjadřovat svoji víru rituálním způsobem. Izraelité, kteří vyšli z Egypta, přišli k hoře Sínaj a tam se setkali s Hospodinem. Jak své setkání vyjádřili, se nám nepodaří zjistit, pokud nenalezneme nějaké další texty, které by celou situaci více vysvětlily. Museli ho však vyjádřit nějakým obřadním způsobem.

Seznam literatury

- BAINES, John, et al. *Náboženství ve starověkém Egyptě*, Neratovice: Verbum Publishing, 2009.
- KITTEL, Rudolf (ed.). *Biblia Hebraica*. 7. vydání. Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt, 1973.
- BIČ, Miloš. *Palestina od pravěku ke křesťanství II.: kult a náboženství*. 2. sv. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, 1949.
- BIČ, Miloš. *Při řekách babylónských*. Praha: Vyšehrad, 1990.
- BIČ, Miloš, et al. *Starý zákon: překlad s výkladem: Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus – Leviticus*. 2. sv. Praha: Kalich, 1975.
- BIČ, Miloš, et al. *Starý zákon: překlad s výkladem: Knihy Královské a druhá Paralipomenon*. 6. sv. Praha: Kalich, 1980.
- BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. 1. sv. Praha: Kalich, 1986.
- BOGNER, Václav. *Pentateuch: pět knih Mojžíšových: český katolický překlad*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- BUNSON, Margaret R. *Encyclopedia of Ancient Egypt*. 2. vydání. New York: Fact on File, 2002. [2012-2-7].
<<http://books.google.cz/books?id=-6EJ0G-4jyoC&pg=PA302&dq=BUNSON,+Margaret+R.+Encyclopedia+of+Ancient+Egypt&hl=cs&sa=X&ei=ohp7T4auLcKmhAeG8v1i&ved=0CEAQ6AEwAA#v=onepage&q=BUNSON%2C%20Margaret%20R.%20Encyclopedia%20of%20Ancient%20Egypt&f=false>>
- DIBELIUS, Martin. *Die Lade Jahves*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1906. Dokumenty II. Vatikánského koncilu. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- FINKELSTEIN, Izrael – SILBERMAN, Neil Asher. *Objevování Bible: svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- FOHRER, Georg. *Theologische Grundstrukturen des Alten Testaments*. Berlin: Walter de Gruyter a Co., 1972. [2012-3-13].
<<http://www.google.cz/search?q=FOHRER%2C+Georg.+Theologische+Grundstrukturen+des+Alten+Testaments&btnG=Hledat+knihy&tbn=bks&tbo=1&hl=cs>>.
- GRAF, Karl Heinrich. *Die geschichtliche Bücher des alten Testaments*. Leipzig: T. O. Weigel, 1866. [2012-3-14].

<<http://www.google.cz/search?q=GRAF%2C+Karl+Heinrich.+Die+geschichtliche+B%3%BCcher+des+alten+Testaments&btnG=Hledat+knihy&tbn=bks&tbo=1&hl=cs>>.

HARTLEY, John E. *Word Biblical Commentary: Leviticus*. 4. sv. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1992.

HELLER, Jan. *Starověká náboženství*. Praha: Kalich, 1978.

HOFFMEIER, James Karl. *Israel in Egypt, the Evidence for the Autenticity of the Exodus Tradition*. New York: Oxford University Press, 1997. [2012-2-28].

<<http://books.google.cz/books?id=BiBYLfgCJIC&pg=PA219&dq=HOFFMEIER,+James+Karl.+Israel+in+Egypt,+the+Evidence+for+the+Authenticity&hl=cs&sa=X&ei=2E17T7fmIM6GhQe56Iw8&ved=0CDMQ6AEwAA#v=onepage&q=HOFFMEIER%2C%20James%20Karl.%20Israel%20in%20Egypt%2C%20the%20Evidence%20for%20the%20Authenticity&f=false>>.

HOUTMAN, Cornelis. *Exodus*. 4. sv. Kampen: Kok Publishing House, 1993.

[2012-3-27]. <http://books.google.cz/books?id=YDA2-EpsfhIC&pg=PA69&dq=HOUTMAN,+Cornelis.+Exodus.+1&hl=cs&sa=X&ei=Q057T9TcCc-0hAfx_OFw&ved=0CC8Q6AEwAA#v=onepage&q=HOUTMAN%2C%20Cornelis.%20Exodus.%201&f=false>.

JACOB, Beno. *Das erste Buch der Tora: Genesis*. Berlin: Schocken Verlag, 1934.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.: bohové na zemi a v nebesích*. Praha: Oikymen, 2009.

MORGENSTERN, Julian. *The Ark, the Ephod and the „Tent of Meeting“*. Cincinnati: The Hebrew Union College Press, 1945.

MASPERO, Gaston. *Manual of Egyptian Archaeology, A Guide to the Studies of Antiquities in Egypt*. Bremen: Europaischer Hochschulverlag, 2009. [2012-3-27].

<<http://books.google.cz/books?id=bir-2r24i5wC&printsec=frontcover&dq=MASPERO,+Gaston.+Manual+of+Egyptian+Archaeology&hl=cs&sa=X&ei=Ck97T7ggxLKEB4ColGY&ved=0CDgQ6AEwAA#v=onepage&q=MASPERO%2C%20Gaston.%20Manual%20of%20Egyptian%20Archaeology&f=false>>.

MIKLÍK, Josef. *Biblická archeologie*. Obořiště: Theologický ústav C. Ss. R., 1936.

MILLARD, Alan. *Images du monde biblique*. Paris: Les Éditions Sator, 1987.

- NANDRÁSKÝ, Karol. *Dějiny biblického Izraela*. Bratislava: Karol Nandrásky, 1994.
- NIEHAUS, Jeffrey Jey. *God at Sinai, Covenant and Theophany in the Bible and Ancient Near East*. Michigan: Zondervan Publishing House, 1995.
- DOUGLAS, James Dixon (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.
- Papežská biblická komise. *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko – český slovník ke Starému zákonu*, 4. vydání. Praha: Kalich, 2006.
- PROSECKÝ, Jiří, et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního Východu*. Praha: Libri, 2003.
- RAYMOND, B. Dillard – TREMPER, Longman III. *Úvod do Starého zákona*, 2. vydání. Příbram: Návrat domů, 2011.
- REMLER, Pat. *Egyptian Mythology A to Z*. 3. vydání. New York: Infobase Publishing, 2010. [2012-2-8].
[<http://www.google.cz/search?tbm=bks&tbo=1&hl=cs&q=REMLER%2C+Pat.+Egyptian+Mythology+A+to+Z&btnG=>](http://www.google.cz/search?tbm=bks&tbo=1&hl=cs&q=REMLER%2C+Pat.+Egyptian+Mythology+A+to+Z&btnG=>).
- SCHUBERT, Kurt: *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha: Vyšehrad, 1994.
- SCHMITT, Rainer. *Zelt und Lade als Thema alttestamentlicher Wissenschaft*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1972.
- SOUČKOVÁ, Jana. *Starověký Přední východ*. Praha: Mladá fronta, 1979.
- STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty: kanaanské mýty, legendy, žalmy, liturgie, věštby a zařikávání pozdní doby bronzové*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- UTZSCHNEIDER, Helmut. *Das Heiligtum und das Gesetz: Studien zur Bedeutung der sinaitischen Heiligtumstexte*. Freiburg: Universitätsverlag, 1988. [2012-3-25].
[<http://books.google.cz/books?id=57T07iofGd8C&printsec=frontcover&dq=UTZSCHNEIDER,+Helmut.+Das+Heiligtum+und+das+Gesetz&hl=cs&sa=X&ei=IE97T XhOYrNhAfdtoVi&ved=0CDMQ6AEwAA#v=onepage&q=UTZSCHNEIDER%2C%20Helmut.%20Das%20Heiligtum%20und%20das%20Gesetz&f=false>](http://books.google.cz/books?id=57T07iofGd8C&printsec=frontcover&dq=UTZSCHNEIDER,+Helmut.+Das+Heiligtum+und+das+Gesetz&hl=cs&sa=X&ei=IE97T XhOYrNhAfdtoVi&ved=0CDMQ6AEwAA#v=onepage&q=UTZSCHNEIDER%2C%20Helmut.%20Das%20Heiligtum%20und%20das%20Gesetz&f=false>).
- VAUX, Roland de. *Ancient Israel, Its Life and Institutions*. London: Darton, Longman & Todd Ltd, 1973.

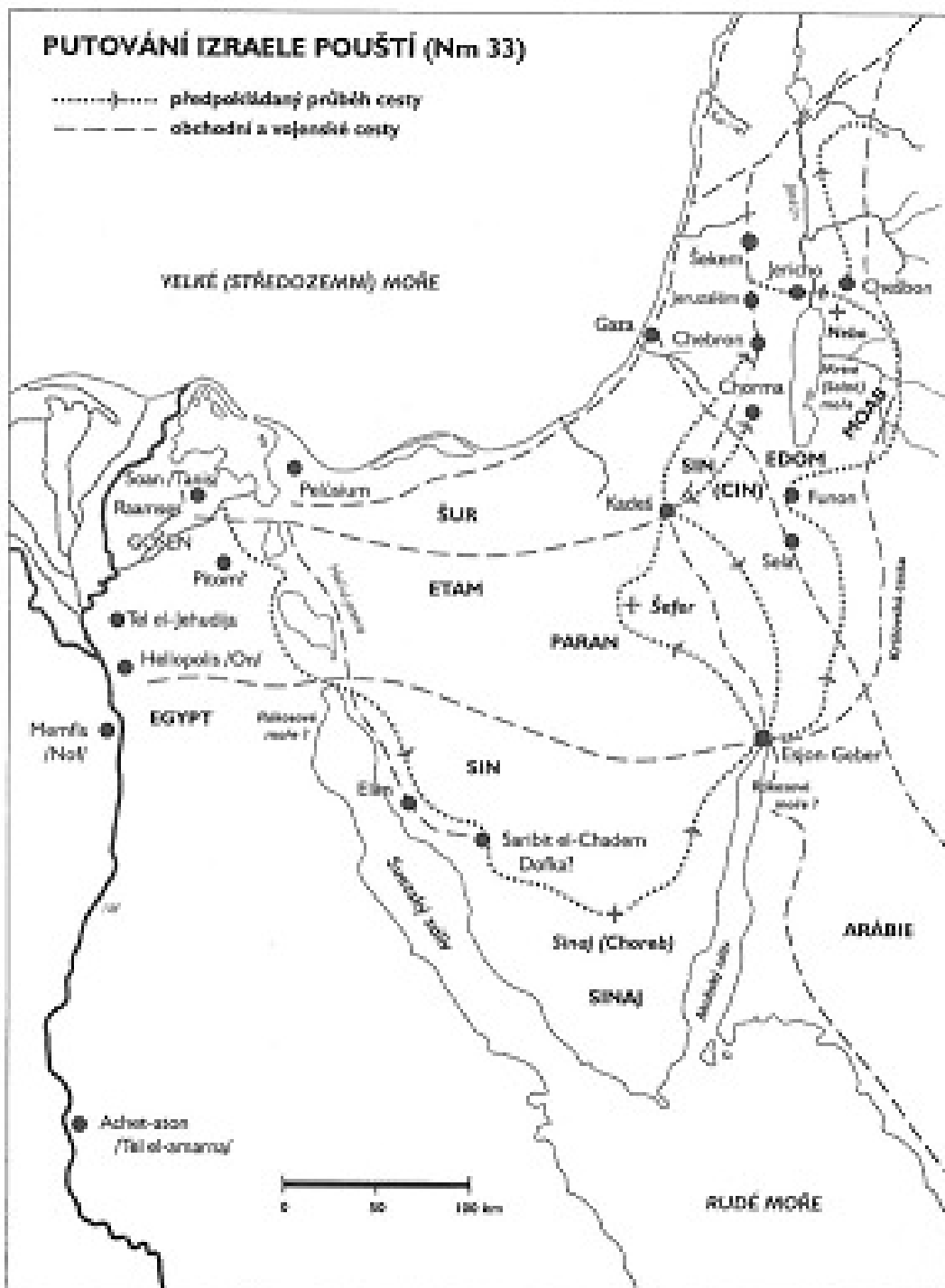
VERNER, Miroslav, et al. *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*. Praha: Karolinum, 1997.

WELLHAUSEN, Julian. *Prolegomena to the History of Ancient Israel*. Cleveland: Ohio World Publishing, 1957. [2012-3-20].

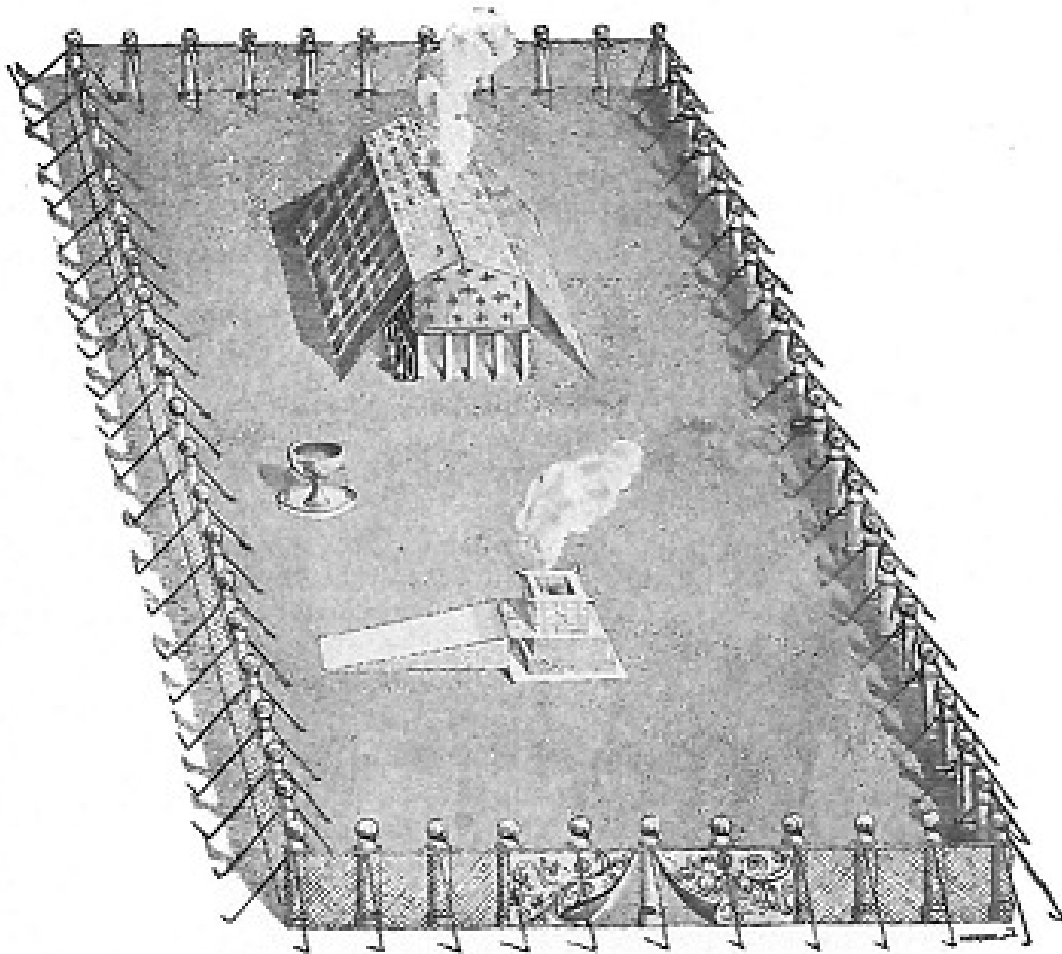
http://books.google.cz/books?id=bWEdfRF_ItcC&pg=PA532&dq=WELLHAUSEN,+Julian.+Prolegomena+to+the+History&hl=cs&sa=X&ei=ZVB7T7TmDMOFhQffxs1c&ved=0CDEQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false.

Obrazové přílohy

1. Mapa Sínajského poloostrova a Palestiny v době putování Izraelitů pouští.
2. Stan setkávání.
3. Kostra stanu setkávání.
4. Stan setkávání.
5. Archa úmluvy. Dva pokusy o rekonstrukci.

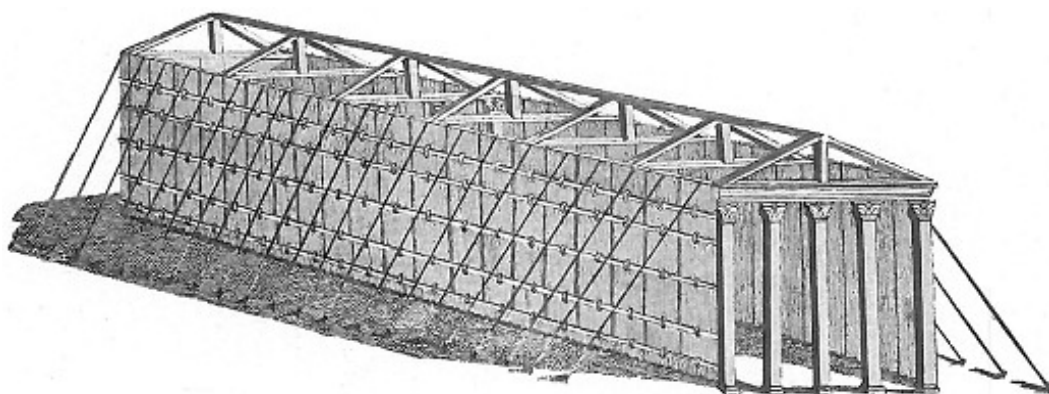

1. Mapa Sínajského poloostrova a Palestiny v době putování Izraelitů pouští
 Zdroj: BOGNER, Václav. *Pentateuch. Pět knih Mojžíšových*, zadní přebal knihy.

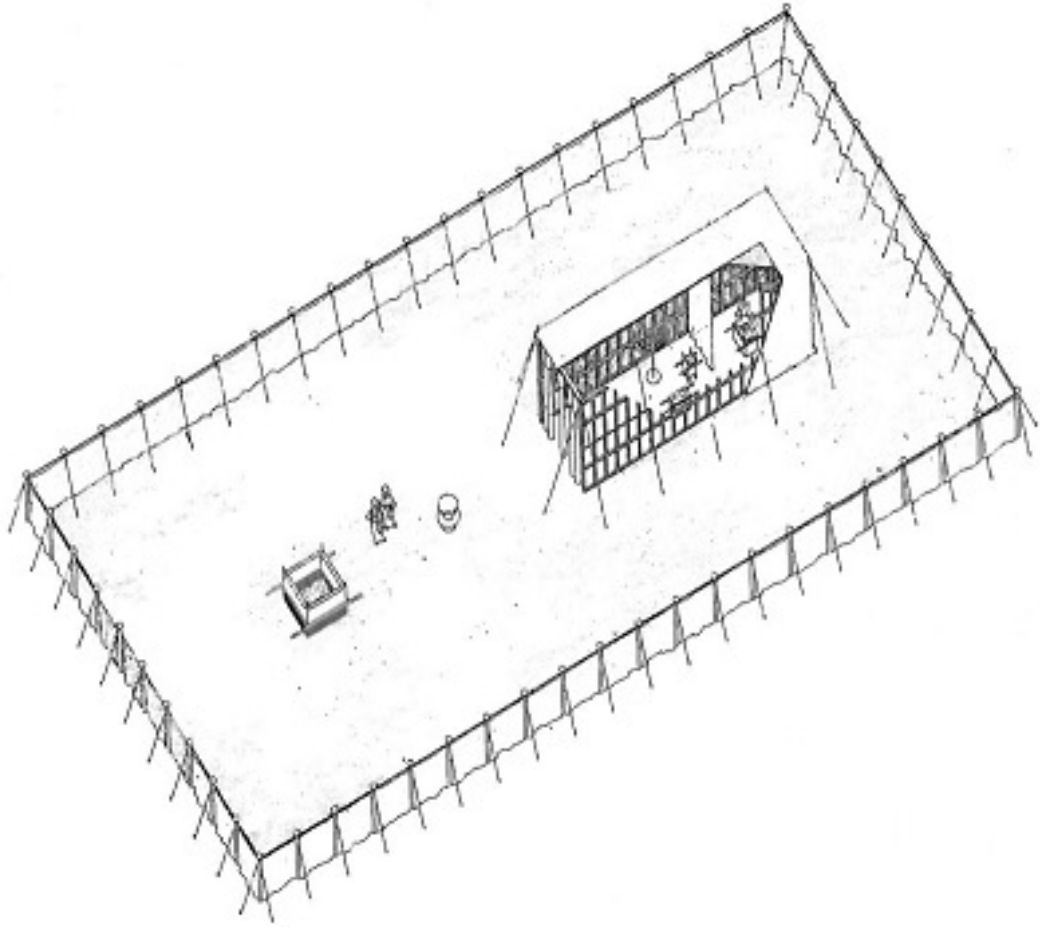
2. Stan setkávání.

Zdroj: MIKLÍK, Josef. *Biblická archeologie*, 1936, s. 47.

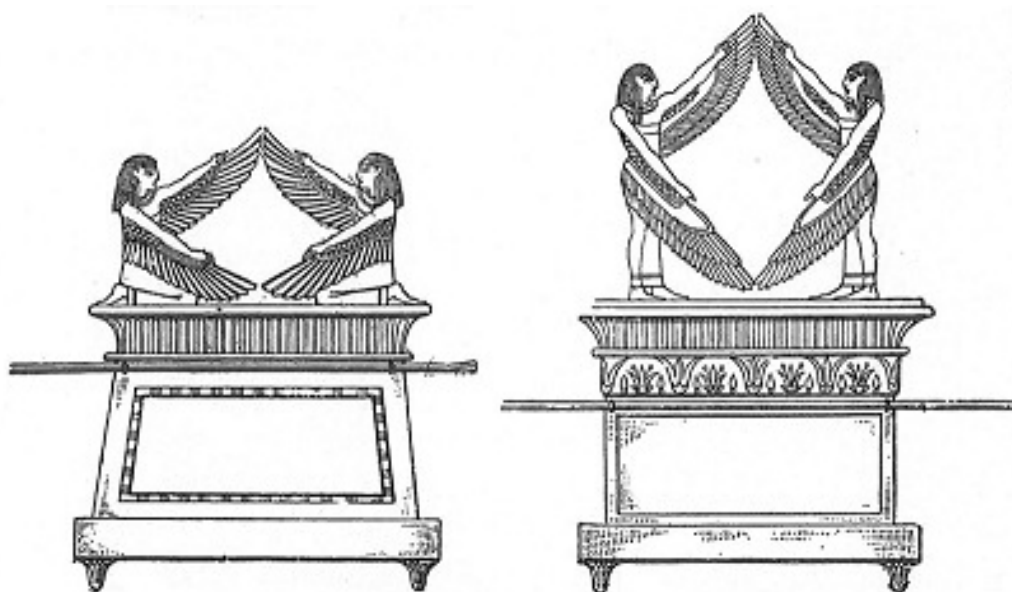
3. Kostra stánku setkávání.

Zdroj: MIKLÍK, Josef. *Biblická archeologie*, s. 50.

4. Stan setkávání.

Zdroj: MILLARD, Alan. *Images du monde biblique*. 1987, s. 38.

5. Archa úmluvy. Dva pokusy o rekonstrukci.
Zdroj: MIKLÍK, Josef. *Biblická archeologie*, s. 56.